

ישראל וסלניצקי

קורות חיים

ישראל וסלניצקי

בן מלכה וזלמן לייב

נולד ב'שרה מנוחה' הקטנה באוקראינה בתאריך 20.10.1906

נפטר בוילנה בליטא בתאריך 19.1.1990

ישראל ורעייתו סוניה בביתם בוילנה 20.8.89

גדעון היקר!

התחלתי לבצע הבטחתי ואני מעביר אליך את הפרק הראשון של האוטוביוגרפיה שלי "ילדות" בקיצור. אני מקדיש את הספר הזה לך. מרגע זה אתה בעל ה"מסמך" שלאף אחד בחיים לא הראיתי ולא סיפרתי, וכל עוד אני חי, אף אחד מאחי שעדיין חיים וזוכה וחנוך ואחותי לאה, לא חייבים לדעת. החומר שאני שולח לך וכותב אך ורק בשבילך.

הנציג היחיד של משפחתי שאני רואה לאפשרי להראות לו את החומר הזה היא גיסי האהובה ודודתך יהודית. אני כותב לה תכופות מה שנוגע לה.

נדמה לי שאתה התנהגת בזהירות לא מספקת עם מכתבי לזוכה על ילדותנו, המכתב האינטימי ביותר, אתה תרגמת לעברית והעתקת אותו ולפי דבריה של דליה יש גם לה העתק ואני בכלל לא רוצה שההעתק הזה יגיע עד חנוך ולאה. אם הם יקבלו ההעתק הזה, זה יגרום להם עגמת נפש ויגרום לסכסוך וסקנדל במשפחה שלנו שעד עכשיו היתה ידידותית מאד.

הפרק הבא ששמו "נעורים" אשלח לך לאחר שאקבל ממך אישור שקבלת את פרק "ילדות".

ד"ש מכל משפחתי, גם תמסור ד"ש לחברתך, לילדים ולנכדים, המון נשיקות.

ה ת ו כ ן

עמוד

	הקדמה, מאת גדעון שדמי
1	ילדות
5	נעורים
8	מדוע נשארתי ב-ס.ס.ס.ר.
13	בדרך להישגים
18	הצרה מגיעה לביתנו
20	המשך הישיבה בבית-הסוהר ותחילת המלחמה
23	ההתקפה הגרמנית
25	בקרבות חזית הים-השחור
30	בשבי
38	בשבי
45	לאחר הבריחה מהרכבת
48	הבריחה מ"הפורט התשיעי" - אברהם גולוב (תורי)

הקדמה

ישראל וסלניצקי ז"ל היה היחיד מבין עשרת האחיות והאחים של משפחת וסלניצקי, שנשאר ברוסיה ולא עלה לישראל. למרות ביקורו בישראל בשנת 1967, נותרו פרקים בחייו, בלתי ידועים לרובנו. בראשית שנת 1989 פניתי לדוד ישראל וביקשתי אותו לספר לנו את קורותיו. הצעתי לו להקליט את דבריו, כך שתהיה לנו עדות, בקולו שלו. ישראל כתב לי, שלצורך הקלטה, דרושה לו עזרת נכדו איליה. מאחר ולדבריו מעולם לא סיפר למשפחתו על עברו, הוא איננו רוצה שהדברים יגיעו אליה, כל עוד הוא בחיים. ככה נולדה סדרה של מכתבים ברוסית.

הדוד ישראל חלה ונזקק לניתוח קשה. ממחלתו זו לא קם. דודנו ישראל נפטר בוילנה ביום תשעה עשר בינואר אלף תשע מאות ותשעים.

מכתבי הדוד ישראל מגיעים עד הזמן בו הוא נלקח ל"פורט התשיעי", כאשר נלכד שוב, אחרי אחת מבריותיו מהשבי הגרמני, במלחמת העולם השנייה. גם במחנה מוות זה, ה"פורט התשיעי", לא איבד ישראל את התקוה וארגן יחד עם אחרים בריחה נועזת. רבים מהבורחים נתפשו וחוסלו ע"י הגרמנים. ישראל הצליח להגיע לגטו קובנה, במטרה למצוא דרך להתחבר לפרטיזנים. בליל הבריחה, בגטו קובנה, הוא פגש את חיים יליון, מנהיג הפרטיזנים בגיטו קובנה ואת אברהם גולוב. ישראל יושב כל הלילה ומספר למארחיו על המתרחש ב"פורט התשיעי" וכן את סיפור הבריחה.

אברהם גולוב, כיום עו"ד אברהם תורי, חי בתל-אביב. את הדברים ששמע באותו לילה מישראל, הוא העלה על הכתב בעברית ובאנגלית. הנוסח העברי פורסם ב"דיעות לוחמי הגיטאות", באפריל 1957. רשימתו של עו"ד תורי משלימה עוד פרק במסכת חייו של האח והדוד ישראל וסלניצקי ז"ל. קטע מהרשימה, בסוף החוברת.

ישראל במכתביו, בספרו על ימי ילדותו והקשיים שהיו במשפחתנו, חרד שהדברים יגרמו ל"סקנדל" במשפחה. אני בטוח שאין בכוחם של קשיים, שהיו לפני כשמונים שנה, לפגוע כהוא זה, ביחסים המצויינים במשפחתנו.

הכנת החוברת עם מכתביו של ישראל התארכה, בעיקר בגלל קשיי תרגום. רוב המכתבים תורגמו ע"י יהודית שמחוני ויתרם ע"י אחרים. למלאכת ההדפסה והכרוך דאג יואב שמחוני.

גדעון

מזרע

כסלו תשנ"ב

נובמבר 1991

ביוגרפיה קצרה של ישראל וסילניצקי

הריני מקדיש לאחייני האהוב גדעון שדמי.

"ילדות"

לפי תעודת הלידה, לדעתי, נולדתי בשדה-מנוחה הקטנה, ב-20.10.1906. לפי דבריהם של אחי המבוגר מרדכי והאחיות שרה ורבקה, זה קרה ערב יום-הכיפורים.

אחרי לידתי חלתה אמי זמן רב ולא היתה מסוגלת להניק אותי, ובזמן ההוא בכפר הרוסי לא היה להם שום מושג שיש גם כן אפשרות להאכיל בצורה מלאכותית.

עבור תשלום מסוים מסרו אותי למשפחה יהודית עניה מאד שאצלה באותו זמן נולד תינוק והאשה הזו הניקה גם אותי. איזה חלק מהחלב של האשה הזו אני קבלתי, רק אלוהים יודע, אבל לאחר שנה כשחזרתי למשפחתי, המראה החיצוני שלי היה אומלל מאד והיו לי כינים יותר מאשר שערות על הראש. למשפחה היתה הרבה טרדה, כדי להביא אותי למצב אנושי, שאהיה שוב דומה לבן-אדם.

כעבור כשנה, ב-1908 בחנוכה, נולד אחי הקטן וובקה. אבל לידתו עלתה לאמנו ז"ל בחייה, שנפטרה בגיל 37 לאחר לידת חמישה בנים ושתי בנות והם: שרה בת 14, מרדכי 12, רבקה 10, אליעזר 8, שייקה 6, ישראל 2, וובקה שבועיים. גם אותו מיד מסרו למיינקת גרמניה בכפר הסמוך, שם גרו ביחד יהודים וגרמנים.

משפחה זו היתה הגונה וובקה התגורר בתנאים אנושיים והמלים הראשונות שלו היו בשפה הגרמנית. כעבור שנה אבינו התחתן פעם שניה עם דודה פסיה שהביאה עמה שתי בנות בנות 11 ו-5. איך היא חיה לפני כן קשה לי לומר, אך אני משער שהחיים לא היו מתוקים במיוחד, אם היא הסכימה להנשא לאבינו שהיו לו כבר 7 ילדים קטנים. תוך 5 שנים נולדו עוד 3 ילדים: לאה, שלמה וחנוך. לקראת 1914 המשפחה שלנו היתה בת 12 ילדים + אבא ואמא חורגת, סה"כ 14 נפשות.

ההכנסה היתה לא כל-כך, כולם היו נאלצים להתחיל לעבוד כבר בגיל 7-8, אבא שלנו היה סוס עבודה גדול ועבד מעלות השחר ועד חשכה ואותו דבר הוא דרש

מכל אנשי המשפחה שהיו מסוגלים להביא תועלת כלשהיא במשק-הבית. זה לא התייחס לשתי הבנות שדודה פסיה הביאה עימה. אותן שירתה אמא שלהם ומעולם הן לא עשו כלום במשק בית. הטיפול בנו הוטל בראש ובראשונה על האחיות הגדולות שרה ורבקה. הדודה פסיה, מהשנים הצעירות ביותר שלנו, לא טיפלה בנו אף פעם, כפי שאומר הפתגם, "אפילו לא ניגבה לנו את האף". באותו רגע שבביתנו הופיעה דודה פסיה, שייקה וכל המבוגרים ממנו עבדו במשק הבית מקסימום, ואני מגיל 3 הייתי "מטפלת" של וובקה, שהיה בן שנה. וככה חיינו ביחד, ישנו במיטה אחת ביחד, ביחד היינו מוצאים משחקים, חיכינו לזמן שאחיותינו המבוגרות תחזורנה מהעבודה, חיכינו כדי שהן תאכלנה אותן. בזמן העדרותן לא העזנו אף פעם לקחת אוכל, למרות שהיינו רעבים כמו זאבים. למדנו מה זה רעב וחוסר טיפול - גורל של יתומים ממש. זכור לי כשכבר התחלנו ללכת לחדר ולבי"ס, כל הילדים היו מביאים עימם כריכים שאמותיהם הכינו להם מראש, ורק אצלנו לא היה כלום ואני זוכר כל חי עם איזו קנאה הסתכלתי על אותם ילדים שהיתה להם אמא. כל חי שמרתי את תודתי הבלתי מוגבלת ואהבתי לאחיות המבוגרות שלי והאחים, שבמידת אפשרותם השתדלו ל"קשט" את ילדוטי האומללה והיתומה. עוד מעט ואני בן 83. חייתי חיים מאד לא קלים, חיים מלאים עבודה ומרים, אך המילה "אם" נשארה בשבילי לכל החיים קדושה ואפילו כעת אני מרגיש שכל החיים היתה חסרה לי לטיפת אם. אפילו הנאמנה ביותר, אחותי, כמה שהיא לא חרדה להחליף את האם, היא לא היתה מסוגלת לעשות זאת. אך לילדותי היתומה היו גם ימים בהירים, עליזים ושמחים. אלה היו הימים כשאלינו היה בא אחד מן האחים המבוגרים של אמנו המנוחה.

לפי כל הקריטריונים של אז, הוא היה הרבה יותר עשיר ממשפחתנו. אני לא זוכר אילו מתנות הוא היה מביא לאחי ואחיותי המבוגרים, אך לי ולוובקה הוא היה מביא תמיד לכל אחד מטבע של 20 קופיקות, ואז היה נדמה לנו שאין בעולם עשירים מאתנו והכסף הזה אנחנו חסכנו ובזבזנו אך ורק לקניית חלבה ואפילו כעת זכורתי ההנאה שהרגשנו כשאכלנו את החלבה הזאת. לצערנו, זה היה לעתים נדירות. למרות שאח"כ היו זמנים שחייתי טוב, ויכולתי אפילו לבקר במסעדות יקרות ולאכול מעדנים שונים, מאכל יותר טעים מהחלבה ההיא לא אכלתי בחיים.

בגיל 6 הלכתי ללמוד בחדר שבו למדתי את היסודות של קרוא וכתוב, ידע ראשוני בתורה ובגיל 7, במקביל לזה נכנסתי גם לבי"ס רוסי שבו למדתי קרוא וכתוב ברוסית, חשבון והסטוריה. בשני בתי ספר אלה למדתי רק בחורף כי בקיץ

עבדתי במשק הבית ובשדה. ואלה היו עבודות לא מן הקלות. יום עבודה היה מתחיל עם עליית השחר ונמשך עד חשכה, וככה יום יום חוץ משבת וחגים יהודיים.

יש לציין שלימודים בחדר נמשכו 5 חורפים, ובביה"ס הרוסי 3 חורפים וזה היה ביה"ס היסודי שלי. תוך שנים אלה למדתי קרוא וכתוב ברוסית ואידיש, תפילות באידיש ובעברית, תפילות שלא תמיד היו מובנות לי, ומתמטיקה - 4 הפעולות: חיבור, חיסור, חילוק וכפל.

בזה נגמרו "האוניברסיטאות" בילדות.

לקראת הזמן הזה למדתי היטב את כל סוגי עבודות החקלאות: עבוד אדמה, זריעה, עקירת עשבים מבין התבואה, טיפול בסוסים ובפרות, כללי רתימת הסוסים, כללי השקיית סוסים לאחר עבודתם הקשה ועוד הרבה "חכמות" בחקלאות.

המורים בעבודות אלה, היה בראש וראשונה אבא שהיה ממש פרופסור בעניינים אלה. חוץ מזה העבירו אלי מנסיונם אחי המבוגרים. לקראת גיל 12 אני כבר במשק, שווה בשווה עם המבוגרים. אחותי שרה הגשימה את חלומה ועברה לחרסון שבה עבדה בתור מורה פרטית (גוברנר) במשפחות העשירות, ובמקביל עם זה למדה בגימנסיה אותה סיימה בהצלחה. עד כמה שזכור לי, היא היתה יחידה מכל הכפר, שהצליחה לקבל השכלת גימנסיה והיה לה רשיון ללמד ולהיות מורה. הסמכות שלה בכפר שלנו היתה כה גבוהה שאפילו הרב שלנו, שלעולם לא ירד עד כדי כך, לדבר עם נשים, אפילו הוא, לאחר ששרה חזרה עם דיפלומה ותעודה, ביקר אצלנו בבית, בירך אותה ואפילו לחץ לה את היד. על המקרה הזה כל הכפר דיבר במשך זמן רב כמקרה יוצא דופן.

כל הטיפולים באחים הגדולים והקטנים, חליבת הפרות, הכנת הקמח לאפיית לחם למשפחה כה גדולה הוטלו על האחיות השניה, רבקה. היא היתה מאד חרוצה וכפי שאמרו שכני בכפר, היא היתה מאד דומה לאמא מלכה ז"ל. היא לא רק הספיקה לעשות הכל בבית כדי שאנחנו הגברים, כולנו נהיה נקיים, שיהיו לנו בגדים נקיים, ונהיה לבושים לא יותר גרוע מילדים אחרים בכפר, נוסף לזה בקיץ עוד הספיקה לעקור עשבים, לעבוד בכרם, בחמניות, במקשה ובזמן עבודת הדייש היא היתה משתתפת בכל העבודות האלה. עכשיו אני תוהה, מאיפה היה לה כח כדי לשאת עבודה רבה כזאת. היא עבדה כמו עבד חקלאי, שהעשירים היו מזמינים לכפר שלנו.

האחים הצעירים - וובקה ואני השתדלנו לעזור לה כפי יכולתנו. היא לימדה אותנו לחלוב פרות ובמוצ"ש כשחברות שלה היו יוצאות לטייל, אנחנו היינו

משחרדים אותה מעבודה. היא היתה מתלבשת יפה והיתה יוצאת ואני עם זובקה היינו חולבים את הפרות במקומה. אנחנו מאד השתדלנו לא לאחר לקום בבוקר - ב-4-3 לפנות בוקר, כשהיא היתה מכינה בצק והיתה אופה לחם, כדי שבבוקר הלחם יהיה מוכן. אנחנו היינו קמים יחד איתה והיינו עושים את עבודות העזר שהיא היתה אומרת לנו לעשות, בזמן שהיא היתה מכינה את הבצק ואופה. היינו מביאים את הקמח והמים, היינו מחממים את תנור האפיה וכד'...

אנחנו אהבנו אותה ללא גבול והיינו מוכנים למלא את כל בקשותיה והיא מצידה היתה עושה כל מה שבכוחה וביכולתה, כדי שאנחנו נרגיש פחות את יתמותנו. היא היתה אחות מאד מאד דואגת, אבל לצערנו אף אחות לא מסוגלת להחליף אם במלואה. עד עתה אני שומר בלב את אהבתי ותודתי לאחיות המבוגרות שלי שטיפחו אותי ועשו ככל יכולתן כדי להמתיק את ילדותי המרה. תודתי להן לנצח.

בסיום כתיבתי על ילדותי, אין לי זכות שלא לכתוב כמה מלים על אבי. הוא היה שתקן ובהיותו על-יד דודה פסיה הוא לא העז להראות לנו את רגשותיו, ללטף אותנו, אך אין לי צל של ספק שהוא מאד אהב אותנו כמו שאהב את אמנו - אשתו הראשונה מלכה. והנה הוכחה לזה שהתבטאה בעובדה הבאה, שהוא קיים שנה שנה עד למותו. אצלנו בבית אבא שמר כל מצוות הדת, אך על הילדים לא כפה מעולם לשמור על מצוות הדת או לבקר בביה"ס. אך היה יום אחד בשנה שהוא היה אוסף את כל בניו, ילדיה של אשתו הראשונה, מלכה, וזה היה יום מות אמנו. הוא תמיד זכר את היום הזה, בו היינו כולנו הולכים לביה"ס ואומרים קדיש. זה היה לזכר אשתו הראשונה האהובה ולאמנו ז"ל שהוא זכר בכל שנות חייו. ועבור זה אני מודה לו מאד.

בזה אני מסיים את הפרק "ילדות" ומתחיל את הפרק "נעורים".

נעורים

הכרחי להסביר, במלים אחדות, מדוע ילדותי נסתיימה כה מוקדם. גרמו לכך מספר שינויים, שהתרחשו בחיי משפחתנו, והשפיעו על מהלך החיים שלי.

בין השינויים האלה אמנה את יציאתם של יהודית ומרדכי בדרכם לארץ ישראל; את הנישואין של האחיות שרה וריבה, אשר, אגב, נתקיימו באותו היום. נישואיהן חייבו, במידה מסויימת, אותי לעצמאות, שלא לפי גילי. עלי להזכיר גם את הרעב הכבד של שנת 1921, אשר כפה עלי להפסיק את הלימודים בבית הספר הרוסי וכן ב"חדר", ולבסוף את יציאתם של שניים מאחי הבוגרים, אליעזר ושייקה, בדרכם ארצה. בנסיבות שנוצרו לאחר כל אלה הייתי אני, אחרי אבא, הגבר הבכור בביתנו, ועלי הוטל להיות לעוזרו הראשי בניהול המשק. על כתפי הצעירות נחת ההכרח למלא עבודות, שדרשו מאמץ גופני רב - עבודות שעד כה מלאו אחי הבוגרים. עבודתי הרבה מאוד - בייחוד בחודשי האביב והקיץ. יום עבודה נמשך 15-16 שעות, ובמלים אחדות - מזריחת השמש ועד שקיעתה.

ידעתי, שאני בן כפר אנאלפבית למחצה, ועלי החובה למצוא בקרבי כוח לרכוש ידיעות ולהעלות את התפתחותי על חשבון שינה ומנוחה. לשם כך נצלתי כל זמן פנוי לקריאה. קראתי את כל הספרות הקלאסית שהיתה בידי - מנדלה מוכר ספרים, שלום עליכם, פרץ וספרים אחרים, שעלה בידי להשיג בספריות של שדה-מנוחה הגדולה והקטנה. בלשון הרוסית קראתי את הקלסיקנים - טולסטוי, דוסטויבסקי, פושקין, לרמונטוב, גוגול ועוד. השתדלתי לחדור לעולם הפובליציסטיקה והפוליטיקה. קראתי ירחונים שניתן היה להשיגם.

כל אלה הרחיבו במידה רבה את אופקי ואת הבנתי את החיים. אם כי השכלתי השיטתית, כמו בדיקדוק ובמתמטיקה, נשארה על רמה נמוכה מאוד, הרי בהתפתחותי הכללית יכולתי להשתוות לבני גילי, ואף לעלות עליהם.

ב-1923 פקדה אותנו פתאום צרה חדשה. שני סוסינו נדבקו ב"סאפי". זוהי מחלה שאין לה ריפוי ואת הסוסים הרגנו בירה. אדם צריך להיות אכזר עובד אדמה, כדי להבין מה זה לאיש הכפר להשאיר בלי סוסים. זה אומר להיות "אגמון" גם בקרב הקבצנים והמסכנים. יחד עם אבא, בעזרת שכנים ונטילת הלוואות הצלחנו לאסוף את היבול. אחר שבירדנו עם אבא את אפשרויות הפעולה במצבנו החדש - הגענו לשתי אפשרויות: הראשונה - למכור את הפרות ולקנות סוסים. אבל מה זה אומר להשאיר בלי פרות? הלא אז המשפחה תשאר ללא מצרכים יסודיים בתזונתה. הברירה השניה היתה - עלי לנסוע למושבה עשירה יותר

ולחשתדל להרוויח במשך הסתיו והחורף סכום כסף, שיאפשר לנו באביב לקנות זוג סוסים כלשהם, שבעזרתם נבצע את זריעת האביב. אפשרות זו בחרנו. אני נסעתי לכפר עשיר יותר (ברזניג/בטוייה) ושם קבלתי עבודה כשכיר אצל איכר אחד - בסכום כסף מסוים ואוכל. עכשיו למדתי מה היא עבודתו של שכיר אצל אנשים זרים. הייתי נער חזק, רגיל לעבודה מגיל צעיר. כאן עבדתי 16-18 שעות ביממה, ללא יום מנוחה. חשבתי רק על כך, כיצד להרוויח עוד כמה רובלים, כדי שישפיקו לקניית זוג סוסים באביב.

לסיום חוזה העבודה שלי נשארו רק מספר שבועות מועט ואז קבלתי פתאום מברק מהדודה פסיה, שאבא חולה מאוד ועלי לבוא הביתה לפחות למספר ימים. כאשר באתי הביתה היה כבר אבא בבית החולים בשדה מנוחה הגדולה. כאן התברר לי שלאחר שב-1923 הרגנו את הסוסים החולים שלנו, נשאר אצלנו סייח בשנתו השניה. אבא טיפל בו יותר מאשר בילדו שלו, בתקווה שבאביב, כאשר אחזור עם שכר עבודתי ואם במקרה הכסף הזה לא יספיק לקניית זוג בהמות עבודה - אפשר יהיה למכור את הסייח, שיהיה כבר בן שנתיים. אז, בלי ספק, נוכל לרכוש זוג סוסים טוב ולנהל את העבודה במשק בדרך הנכונה.

בבואי מיהרתי מיד לבית החולים, ומצאתי את אבא במצב קשה. הרופא הראשי של בית החולים יעץ לי להביא שני רופאים מבית החולים האזורי, כדי לקבל יעוץ רפואי. אחרי בקשות רבות, קבלתי מהשכנים סוסים ונסעתי לבית החולים האזורי, ושם - שוב אחר תחינות - השגתי את הסכמתם של שני רופאים לבוא לבית החולים בשדה-מנוחה. הגענו ויחד עם הרופא המקומי, לאחר שבדקו את אבא, אשר כבר היה חסר הכרה, הגיעו למסקנה שהוא נדבק מהסייח במחלה האנושה (סאפ) ונותרו לו רק שעות חיים אחדות.

אחר לוויתת אבי, חזרתי למקום עבודתי. סיימתי את הזמן הנקוב בחוזה ואף השלמתי את הזמן שהחסרתי. קבלתי את הסכום המגיע לי במלואו. ה"בוס" שלי היה מרוצה מעבודתי החרוצה במשך חצי שנה, והוא עזר לי לקנות באותו הכפר זוג סוסים, אמנם לא צעירים, אבל עדיין מסוגלים לעבוד. איתם הגעתי הביתה.

עכשיו הבינותי שנגמרו הנעורים שלי, שבגיל 16 שנים אני צריך להיות ראש משפחה עם אם חורגת ועוד 4 ילדים, שלמבוגר שבהם - לוובקה - מלאו 14 שנים ולצעיר - חנוך - 8 שנים.

בלי שהיות, בעזרתו של וובקה, התחלתי בעבודת הכנה וביצוע של הזריעה האביבית. העבודה התנהלה במרץ ועל רמה טכנית גבוהה. הכל נעשה באותה הרמה, שאבינו המנוח הנחיל לנו. אנחנו ביצענו את כל עבודת הטיפול בשטח הזרוע,

בהכנה לזריעה ועיבוד תבואות הקיץ כמו תירס וחמניות. בסך הכל אספנו באותה השנה יבול לא קטן, מאשר בזמן כשהמשק היה מנוהל ע"י אבינו.

עם כל ההצלחות של ניהול המשק, הבינותי, שאין בכוחי להיות בגיל כה צעיר אחראי למשפחה בת 6 נפשות, מה גם שלאחיותי שרה וריבקה היו משפחות משלהן, אשר דרשו מהן זמן והתמסרות, וכבר היו להם ילדים קטנים - יהודה אצל שרה ומלכה אצל רבקה.

כינסנו "מועצה משפחתית", שבה השתתפו שרה וצבי, רבקה ויעקב, דודה פסיה ואנוכי. לאחר שביררנו באופן יסודי את כל הצדדים של המצב שנוצר, הגענו פה אחד למסקנה, שעלינו להתקשר עם אחינו הבוגרים, שנמצאים כבר בארץ ישראל וכן להתחיל בהכנת המסמכים הרשמיים, כדי שכל המשפחה משדה-מנוחה הקטנה תוכל בסתיו של 1925, אחר שייאסף היבול, להגר. ברור שעמדה גם השאלה של מציאת קונים לבית, לגן הפירות ולכרם. על דודה פסיה הוטל לברר אם יצטרפו לנסיעתה גם בנותיה שלה, אשר בזמן ההוא גרו בחרסון. הבת הבכורה אטי כבר היתה נשואה. חיה, האחות השנייה, גרה אצלה.

התברר, שבעלה של אטי וגם היא עצמה לא רוצים אפילו לחשוב על עזיבת רוסיה ונסיעה לפלשתינה, ואיתם יחד רוצה להשאר גם חיה. יצא, איפוא, שהדודה פסיה, למען ילדיה הצעירים, צריכה לעזוב אותן. הם כולם לא פיקפקו בכך שכל משפחת וסלניצקי לא תפקיר אותה עם ילדיה הקטנים, ולא תתכחש להם. הם כולם היו בטוחים שהדודה עם ילדיה ישתלבו כשותפים שווים זכויות במשפחה, אשר בעתיד נעשתה ידועה כמשפחת שמחוני המסועפת והמכובדת.

כל האביב והקיץ של שנת 1925 עבר בדאגות המשק, הקשורות בזריעה האביבית, באוסף היבול ומימוש, בחיפוש קונים לסוסים, לפרות, לבית, לגן ולכל יתר הדברים, כמו גם בטיפול בסידור המסמכים הדרושים ליציאת המשפחה ארצה. על השאלה, מדוע אני לבדי נשארתי ברוסיה, כאשר כל המשפחה עשתה הכנות לחיים בארץ - אספר בפרק הבא.

מדוע נשארת לי בדי ב-ס.ס.ס.ר.

כפי שהזכרתי בדברי הקודמים, נסתיימו נעורי באביב 1924, אחר פטירתו של אבי. בגיל 17 הונחה על כתפי, אשר טרם חוסנו, הדאגה לקיומם של אחי ואחותי הצעירים מאם חודגת.

העבודה היתה רבה מאד, ולא נותר זמן פנוי למשחקים ולבילויים. אך גם כך המשכתי לקרוא ספרות רוסית ואידישית בכל רגע פנוי ולא פעם גם על חשבון שעות שינה. בכל ליבי רציתי להעלות את רמת השכלתי ולחזק את ידיעותי הדלות שהספקתי לקבל בבית הספר הרוסי וב"חדר".

בשנים ההן עשו השלטונות הסובייטים בעזרתו של ג'יינט אמריקאי, מאמצים לשקם את האוכלוסיה היהודית הדלה ברוסיה הלבנה ובעיירות הקטנות המפוזרות בגבולות המערביים של אוקראינה. התכנית היתה ליישבם בשטחים חדשים שהיו עד המהפכה נחלתם של בעלי אחוזות בדרום אוקראינה ובקרים. וכך ליד המושבות היהודיות שנוסדו כמאה שנים לפני כן - הופיעו ישובים יהודיים חדשים.

סיוע רב ניתן להצלחת המשימה. הקימו עבור המתישבים בתי-מגורים ובנייני משק. אגרונומים עזרו להם להשתלב בעבודה החקלאית, סיפקו להם בהמות עבודה ופרות, מכונות חקלאיות ואינטוונטר הכרחי.

זה היה ללא ספק פרוייקט בעל משמעות מוסרית וממשית רבה כאחת. ליהודים חסרי כל הנמקים בדלותם, באזורים העניים של רוסיה, ניתנה אפשרות לעבור לדרום הפורה, להיות לבעלי קרקע ורכוש שווים לאכרים בכפרים היהודים, הגרמנים והאוקראינים הותיקים.

לכך צריך להוסיף, שכתוצאה מקיומם של ישובים יהודים צפופים - ותיקים וחדשים - יסדו השלטונות במחצית השניה של שנות ה-20 שני אזורים יהודיים אוטונומיים עם סמכויות של ניהול עצמי. התקיימו בהם בתי ספר תיכוניים, טכניון יהודי מיוחד ומוסד גבוה להכשרת מורים (באידיש).

אזור יהודי לאומי אחד ע"ש קלינין קבע את המושבה הותיקה שדה-מנוחה הגדולה כמרכז האדמיניסטרטיבי. האזור הלאומי היהודי השני היה בקרים. אגב, בקרים נוסד גם האזור הלאומי הגרמני ע"ש טלמן.

בתחילת 1925 הגיעה לשדה-מנוחה משפחה צעירה - בעל, אשה וילד בן שנתיים. כוונתם היתה - מגורים זמניים עד שיבנה ביתם בהתיישבות החדשה. עשיתי הכרה עם המשפחה הזאת ולעתים הייתי מבקר בביתם. הייתי לוקח אצלם

ספרים לקריאה ונהנה משיחות על נושאים שונים. האשה - ז'ניה היה שמה - היתה משכילה במושגים של הזמן ההוא. היא סיימה לימודים בגימנסיה רוסית. היא גם היתה טובת מראה וחברתית. תוך זמן לא רב, היא הפכה למדריכה ומכוונת את התפתחותי. היא היתה מייעצת לי איזה ספר לקרוא, משוחחת אתי על מה שקראתי לאחר מכן.

ז'ניה עשתה עלי רושם עמוק מאד. למעשה התאהבתי בה בכל נפשי והרגשתי שגם היא אינה אדישה אלי. ז'ניה היתה בוגרת ממני ב-3 שנים, הרבה יותר עשירת נסיון ממני, והיא ידעה להצפין את יחסה אלי. ואני - נער חסר השכלה פורמלית, אבל מפותח גופנית ורוחנית דיו לעת הזאת - שקעתי כולי יותר ויותר באהבה אליה.

זו היתה אהבה גדולה וטהורה. היא לא היתה דומה לנוהגים עכשוויים, כאשר הצעירים מבקשים מיד קירבה פיסית, יחסים סקסואליים. לא הרשינו לעצמנו אפילו נשיקה, וכל היחס התבטא בזה ש"החזקנו ידיים".

סמוך לגיל 19, אזרתי עוז והצעתי לז'ניה שתתגרש מבעלה ותתחתן אתי. היא נענתה בחיוב ומיד עמדה בפנינו השאלה: איפה נגור?

לפני שחפשתי תשובה לשאלה זו, פניתי לאחיותי הבוגרות ובקשתי את ברכתן למעשה שעמדתי לעשות. הרי אבא לא היה בחיים, אחי המבוגרים היו כולם במרחקים בפלסטינה, ואחיותי בזמנו הן שהחליפו לי את אמי. והנה אחיותי שרה ורבקה - כל אחת בנפרד ואחר-כך יחד - הביעו התנגדות מוחלטת לנשואי עם אשה זו, שהיא בוגרת ממני בשלוש שנים וכבר אם לילד בן שנתיים. הן דרשו ממני להוציא את רעיון הנישואין השטותי מראשי ולא לחלום על אפשרות להביא אותה לביתנו.

מאמצי לשנות את דעתן בשיחותי המרובות איתן נגמרו ללא תוצאות, וכך נותרה לי רק ברירה אחת - להסתלק מהבית עוד לפני שהדודה פסיה עם וובקה, לאה, שלמה וחנוך יצאו בדרך ארצה.

ידידים שלי אירגנו עגלה עם זוג סוסים, ובלילה בלאט, כדי שאיש לא ירגיש ביציאתנו, הסיעו אותנו לעיר חרסון הנמצאת במרחק של 70 קילומטר ממושבתנו, שם מצאנו מלון סוג ג'.

שלוש בעיות עיקריות ניצבו לפנינו מיד עם בואנו לעיר: היה עלינו לתת מעמד רשמי לנישואינו, למצוא מקום מגורים, כדי שנוכל להמנות עם אוכלוסי העיר ולקבל את שירותיה לאזרח ולמצוא עבודה, שתבטיח לנו קיום מינימלי.

השאלה הראשונה נפתרה ללא קשיים מיוחדים. בעלה של ז'ניה הסכים מיד לגירושין וגם חתם על ויתור מלא על זכויותיו כאב לילד. לאחר שהסכמתו

לגירושין קיבלה גושפנקא רשמית, יכולנו לרשום את נשואינו כחוק. אימצתי כחוק את הבן של ז'ניה והיינו משפחת וסלניצקי לכל דבר - מבחינת חיינו היום-יומיים ומודעותם של הסובבים אותנו.

בלי מאמצים מיוחדים הצלחנו למצוא דירה של שני חדרים לא גדולים בירכתי העיר, כמובן. מצבנו החומרי לא איפשר לנו לחלום על אזור מגורים טוב יותר.

קשה ביותר היה למצוא מקור פרנסה שיספק רמת חיים מינימלית למשפחה בת 3 נפשות. יש לזכור, שבשנים ההן, לאחר שתי מלחמות - האחת האימפריאליסטית והשניה - האזרחית, שיחד נמשכו כמעט 10 שנים - המדינה היתה שרויה בקשיים עצומים. שוק העבודה היה עמוס מחפשי עבודה וביניהם גם אנשים בעלי מקצועות חיוניים ביותר. הסיכוי למצוא עבודה בתנאים אלה היה קטן ביותר ולצפיה לעזרה כספית מצד כלשהו לא היה כל יסוד.

עבור ז'ניה הבעיה נפתרה במידה מסוימת. תוך חודש ימים היא מצאה משפחות אחדות שנזקקו לעזרה לילדיהן המפגרים בלימודים והחלה לתת שיעורי עזר. השכר שהשיגה הבטיח לנו לחם עם תוספות קטנות. אנחנו לא סבלנו רעב, אבל חיינו היו דלים מאוד, והעיקר, בטחון קיומנו היה על רמה נמוכה מאוד. גרוע ביותר היה מצבי שלי. ידיעותי והרגלי העבודה שלי היו קשורים לסביבה חקלאית. במקרה הטוב הייתי יכול להקלט בעיר בעבודה שחורה ובלתי מקצועית. לשכת העבודה לא יכלה להציע לי עבודה, כיוון שמספר המעוניינים בעבודה כזאת, היה רב גם בלעדי.

נותר לי מוצא יחיד - לחפש בעצמי עבודה מזדמנת. התהלכתי בעיר כל יום מבוקר עד ערב. הייתי בבתי-חרושת, ביקרתי במקומות שבנו שם, הייתי נכנס לחצרות מגורים ומציע לדיירים את עזרתי. לפעמים הייתי מצליח להרוויח סכום כלשהו על ידי עבודה שחורה, כגון ניסור עצים וביקועם להסקה, או העברת רהיטים של מחליף דירה, אך הזדמנויות אלה היו נדירות, ומה שהרווחתי לא הספיק כדי להשלים את הכנסתה של ז'ניה. כך עבר כמעט כל החורף של שנת 1925-1926. באותן השנים היו מפסיקים את עבודת הבנין בחודשי החורף. בעלי מקצועות שונים בענף הבניה היו מצטרפים לשורות של מובטלים, אך היו ביניהם שקיבלו סכומי כסף קטנים בתור דמי אבטלה.

בתחילת האביב של 1926, כאשר העבודה באתרי בניה התחילה להתחדש - האיר לי המזל את פניו. בוקר אחד כשנכנסתי למקום מקרי פגשתי שם אדם מבוגר, גברתן במראהו, שהיה ראש (בריגדיר) קבוצת בנאים באבן. הוא לא סירב

לשמוע לי, ואני סיפרתי לו שזה כחצי שנה שאיני יכול למצוא עבודה כלשהי, ושאיני כבר בעל משפחה שאת מחייתה עלי לספק. הוא הביט בי בתשומת לב רבה, כאילו מבקש להעריך את אישיותי ושאל אותי רק שאלה אחת: האם איש חרוץ אני ולא עצלן.

עניתי לו, שאני מוכן לקבל כל עבודה שתהיה וביקשתיו שינסה את יכולתי. הוא מיד העמיד משטח להעברת אבנים (אמר לי שקוראים לו "עז") הורה לשים עליו אבנים במשקל של 80 קילו, הראה לי כיצד מאחזים את ה"עז" בכתפיים שלא יתחלק ושלח אותי להעלות את המעמסה הזאת לבנאים שעבדו בקומה גבוהה. את הדרך היה עלי לעשות על פני לוחות עץ רופפים. כאשר הלכתי בפעם הראשונה תחת העומס של 80 קילו, רעדו רגלי כמו אצל ישיש ופחדתי שאמעד, אבל התגברתי והגעתי ליעד.

הבריגדיר שיבח אותי על כוח עמידתי ואמר, שאם אני מסכים לעשות את העבודה הזאת כל יום 8 שעות - הוא יקבל אותי לקבוצתו.

אני, כמובן, מיד הסכמתי ומהיום הזה, מגיל 19 שנים, החל הקשר שלי עם ענף הבנין, שממנו נפרדתי בגיל 85 שנים ולאחר שלושה התקפי לב. הקדשתי לענף זה יותר מ-62 שנים מחיי הארוכים ולא תמיד קלים. מפועל בנין פשוט הגעתי לניהול "טרסט" בנין ממלכתי גדול, שהקיף 4 "טרסטים" אזוריים ומספר עובדי-מהנדסים, פקידים ופועלי מקצועות שונים - מונה יותר מ-3,000 איש.

יש לזכור שאת דרכי זאת עשיתי כבלתי מפלגתי, ואצלנו אדם שאינו חבר מפלגה קומוניסטית צריך כישורים טובים יותר מאשר חבר מפלגה. עליו להיות מחונן יותר, להשיג תוצאות כלכליות בולטות לעיין, רנטביליות של המפעל, איכות גבוהה מבחינת טיב העבודה וצורתה האסטטית.

כדי להשיג את כל זה חייבים להיות בעל השכלה גבוהה ורחבה. שנות לימוד ונסיון מרובות. את הישגי הצלחתי להשיג לא רק הודות לכשרונותי האישיים, אלא גם על ידי עמל עצום ובלי חשבון כמה זמן יקח הדבר. אין לי ספק שבלעדי מסירותה ואהבתה של ז'ניה, שלא היה לה גבול, בנוסף לעבודתי הבלתי נלאית וצמאוני לרכוש דעת - לא הייתי מגיע למעמד.

עוד בזמן היותי מובטל וקופא מקור במקומות עבודה מזדמנת - החלטנו עם ז'ניה, שבעזרתה אני צריך לעבור במשך שנתיים את תכנית הלימודים של בית ספר תיכון. עלי להתכונן להבחן באופן אקסטרני ולהשיג ציונים שיאפשרו לי להתקבל ללימודי ערב של הפקולטה לבנין בטכניון. בוגר לימודים אלה מקבל תואר של טכנאי בנין ורשיון לנהל פרויקטים של בניה לא מורכבת.

ואכן, הודות למאמציה ועזרתה הבלתי נלאית של ז'ניה אשתי, עמדתי בבחינות האקסטרניות ב-1927 ונתקבלי לבית ספר ערב של הטכניון. במשך כל הזמן המשכתי את עבודתי באתר הבנין שהתחלתי בו ורק בשנה האחרונה של לימודי קבלתי את התפקיד של עוזר למנהל הבנין. מעמד זה איפשר לי לסיים את לימודי בטכניון בהצטיינות ב-1930.

מעכשיו יכולתי לנהל באופן עצמאי פרויקטים של בניה, בעלי מורכבות בינונית. כתוצאה מכל ההתפתחות, המאוחרת, הוטב גם מצבנו החומרי. הרגשנו שישנה לנו עכשיו הרשות המוסרית להגדיל את משפחתנו - דבר שעד כה נמנענו ממנו. ב-1930 נולדה לנו תינוקת, פרי אהבתנו ומסירותנו ההדדית, אהבתנו הטהורה והשלמה. קראנו לה מלכה, לזכר אמי האהובה והבלתי נשכחת. שנת 1930 נחתמה בחיינו כשנת אהבה והישגים, לאחר השקעת הרבה סבלנות, תקווה ועמל.

בדרך להישגים

על סדר יומני ניצבה השאלה של המשך השכלתנו. עבורי זה אמור - הנדסה, עבור ז'ניה - הומניסטיקה. היא התעניינה בשאלות חינוך וסוציולוגיה.

כהתחלה החלטנו על השכלה אוניברסיטאית בכתב. מאחר ובעיר חרסון לא היו מוסדות להשכלה גבוהה מתאימים למגמות הרצויות לנו - היה עלינו לחפש במקום אחר. השאלה השניה שרצינו לפתור היתה - כיצד להבטיח הכנסה, שתאפשר רמת חיים הוגנת למשפחתנו, וכן היינו צריכים לקחת בחשבון הוצאה נוספת - אומנות, ואפילו לשעות אחדות בלבד ביום, לבתנו הקטנה.

לאחר שיקול דעת רב של בין ה"בעד" ובין ה"נגד" של כל פתרון, התקשרתי עם הפקולטה להשכלה בכתב של ה"אינסטיטוט" להנדסת בנין במוסקווה, וז'ניה יצרה קשר דומה עם ה"אינסטיטוט" הפדגוגי באודיסה. מכאן, שלנו נותר להמשיך, גם להבא, את העבודה ביום, וחלק מהלילה, לפעמים גם על חשבון שינה, להקדיש ללימודים.

בסוף 1930 הציעו לי לעמוד בראש הקמת מחצבה לכריית חומר שאחר גריסתו יוכל לשמש בבנין בתי- מגורים בגובה של 4 קומות, או להשלמת קומות גבוהות יותר. מקום המצאו של החומר הזה היה במרחק של 15 קילומטר מהעיר חרסון. ההצעה הזאת העמידה לפני שורה ארוכה של בעיות ותבעה ידיעה בשטחים שונים וגמישות בחיפוש אחר פתרונות מהירים. יש לזכור שבזמן הזה הייתי טכנאי בן 24 ובסך הכל גם חסר נסיון ביצוע.

עם מוסדות ממשלתיים הייתי צריך להבטיח את השטח עבור המחצבה וכן עבור המבנים הדרושים למגורי העובדים, מקום האכילה והמועדון. כמות החומר שתייצר המחצבה, דרשה אמצעי העברה הן לעיר חרסון והן לערים אחרות באוקראינה. עמדה השאלה של בנין מיסעף וענף רכבת שאורכו 4 קילומטר - ענין סביר, הכרוך במו"מ ביורוקרטי ארוך. עד שתפתר השאלה היה צריך למצוא אמצעי תעבורה חילופיים, כדי להביא את חומרי הבנין ולהעביר את התוצרת המוכנה העירה. הייתי נאלץ להשתמש בסוסים וזה שוב העלה בעיות חדשות. צריך היה גם להרכיב צוות עוזרים ואת כוח העבודה בכללו, לרכוש כלי עבודה ולפתור עשרות בעיות שעלו מדי יום ביומו.

עלי להעיר, שהתמודדתי עם כל אלה בהצלחה ניכרת, והממונים עלי היו מרוצים מפעילותי. יום העבודה שלי נמשך תמיד לא פחות מ-12 שעות ולפעמים הגיע עד 16 ופלש לימי החופשה השבועיים. ואמנם מרץ לא חסר לי. כל חיי הייתי כשיר

לעבודה, לא ידעתי מה זה עייפות ולא איבדתי את האופטימיזם כחלק מאופיי. גם עכשיו, למרות העומס, הייתי מוצא "חתיכת לילה" כדי לשבת עם ספרי לימוד וספרות מקצועית הכרחית.

קראתי פעם באיזה מקום, ששאלו בימי קדם אדם מלומד וחכם מה זה אושר? הוא הרהר רגע קטן וענה: "אושר זה כאשר הינך יוצא לעבודתך בהנאה וחוזר לביתך בשמחה". כזה היה אושרי ב-16 שנות חיי המשפחתיים עם ז'ניה.

חיי הורכבו משתי משפחות. הראשונה הושמדה ב-1941. את השניה הקימותי כעבור 10 שנים - ב-1951. ובשתי המשפחות זכיתי באושר אנושי אמיתי, שתואם את דברי החכם. במשך 39 שנות החיים המשותפים עם אשתי וחברתי סוניה, זכיתי לאהבה ולטיפול אשר איפשרו לי להמשיך בעבודה יוצרת עד גיל 81 ולהמשיך חיים אקטיביים גם אחר פרישתי הפורמלית.

בשנת 1933 כבר הסתיים בנין מיסעף הרכבת, מה שאיפשר מישלוחים סדירים של קרונות עם משא גם מחוץ לחרסון: סודרה הספקת חומרים להקמת אתר המגורים. ניהול המחצבה התנהל כסידור, עמדנו במילוי תכנית הייצור. אבל הופיעה בעיה שפתרונה היה קשה ביותר. בשנה הזו (1933) היה באוקראינה ובאזורים הקרובים אליה רעב של ממש. יחד עם הבעיות הקשורות בייצור, נעמדה השאלה כיצד ובמה להזין את הפועלים ואת הצוות הטכני - צבור שמנה יחד קרוב ל-1,000 איש. כיצד להבטיח חציר וגרעינים עבור הסוסים שמספרם 120 ראשים. זו היתה השנה הקשה ביותר בחיי כמנהל ייצור. כאן היה עלי לגייס את כל יכולתי הארגונית וכל כשרוני לאלתור.

כתוצאה מצעדי חירום שנקטתי בתקופה הזאת ומאמצי העל-אנושיים, הקולקטיב שלנו יצא מהשנה הקשה ביותר ללא אבידות. לא רק שאף אדם לא מת מרעב, אלא לא היו אצלו חולים ונפוחים בגלל חוסר תזונה ממושך. ידוע שבאוקראינה כולה היו אבידות רבות בנפש עקב הרעב, אבל אצלי בשטח מינהל המחצבה לא היו אבידות גם מתוך הסוסים.

1933 היתה בחיי השנה הקשה ביותר ובמהלכה למדתי דברים שהועילו לי בעתיד. למרות השעות המרובות שהשקעתי, כמו"מ על הגדלת הקצבת המזון לאדם, במוסדות ממשלתיים, מקומיים ואזורים, למרות ימים שאבדו בהתרוצצות בין האכרים באזורי חרסון וניקולייב במאמצים להשיג מזון לבהמות - לא הזנחנו את הלימודים. ז'ניה ואני מסרנו במועד הנכון את העבודות בכתב ואת הבחינות וגם הטיפול בילדים נמשך כסדרו.

בקרם, במרחק של 25 קילומטר מעיר הנופש יבפטוריה, נמצאה, אך עדיין המשיכה בבניינה והתפתחותה מחצבה דומה לשלנו. המפעל על מנהלתו נשא את השם

הטורקי "קוטור". אחר הרעב של שנת 1933 נמצא ה"קוטור" במצב קשה מאד. שני המפעלים היו בסמכותו של "האיחוד האוקראיני לבינוי" שנמצא בעיר חרקוב. באפריל 1934 נקראתי לחרקוב ושם הוצע לי תפקיד של מנהל "קוטור". התנאים שהוצעו היו מפתים ביותר במובן השכר החדשי ותנאי המגורים שלנו הן באתר המפעל והן בעיר יבפטוריה. לאחר שיחה טלפונית ממושכת עם ז'ניה ולאחר שקבלתי הטבות נוספות בקשר להוצאות העברה וסידורים - נתתי את הסכמתי לקבל את התפקיד.

לקרים היה מעמד של רפובליקה אוטונומית בפדרציה הכלל רוסית. לרפובליקה האוקראינית לא היתה מרות על קרים והמפעל "קוטור" היה מין "קונדסיה" של "האיחוד החרקובי לבינוי" תמורת תשלום לשלטונות קרים. אחד התנאים של קבלת ה"קונדסיה" היה, שמינוי מנהל ל"קוטור" זקוק לאישורם של השלטונות המקומיים. הקושי הצפוי העיקרי היה בהנחה המקובלת שכל אחד מהמנהלים שיתמנו חייב להיות חבר המפלגה הקומוניסטית. מנקודת ראות זאת אפשר היה לראות שאפסל על ידי השלטונות המקומיים ונוסף לכך - הרי הייתי אדם זר, בלתי מוכר להם, ולא רק חריג מבחינה מפלגתית.

ובהערת ביניים: כל חיי הייתי בלתי מפלגתי, אבל כל הזמן היתה לי אהדה לשאיפות הקומוניזם. בתנאים שלנו (מלבד מספר שנים אחרונות) לא היה סיכוי לאיש בלתי מפלגתי לקבל תפקיד ראשי במפעל כלכלי-משקי כלשהו. אישית - נזדמן לי לעמוד בראש מפעלים כלכליים גדולים רק הודות לכישורי הבולטים בארגון הייצור, ידיעותי המקצועיות וההתמדה בעבודה. לא פעם הייתי מתחיל במקום כמהנדס מהשורה, ועל ידי עבודה הוכחתי את אמינותי ויכולתי לנהל מפעלים גדולים בבינוי או בענפי ייצור אחרים. אבל בכל פעם הייתי זקוק להישגים של ממש, כדי להראות שאני עולה על חברי המפלגה שעבדו במחיצתי.

בתחילה נסעתי לקרים לבדי. כאשר באתי למינהלת המחצבה "קוטור" והצגתי למנהל את ההוראה של המרכז החרקובי לבינוי שעליו לפנות את המשרה ולמסור לי את העניינים במשך שבוע ימים - הוא סירב להוציא לפועל את ההוראה, עד שזו לא תאושר על ידי השלטונות המפלגתיים והציבוריים המקומיים. נסעתי להציג את עצמי לשלטונות ביבפטוריה, אך גם כאן לא נתקבלתי. לא נותר לי, אלא להשתמש בזכותי המיוחדת כמנהל חדש של המפעל. הלכתי להנהלת הסניף המקומי של הבנק הממלכתי ובהציגי את המינוי שלי, דרשתי שלא תבוצע על ידי הבנק שום פעולה כספית שלא בחתימתי. כעבור שלושה ימים הורגשה השפעת הצעד הזה על המנהל הסרבן וגם על השלטונות המקומיים. הם הזמינו אותי, הביעו את הסכמתם למינויי ואפשרו לי להתחיל במילוי תפקידי. לאחר זאת הודעתי לז'ניה

שעליה להתכונן להעברה ליבפטוריה ושלחתי לעזרתה את אחד מאנשי הצוות שלי, כיוון שהמצב באתר דרש את נוכחותי המיידית.

בעיות דחופות ביותר עמדו על סדר יומי, שבלי פתרון אי אפשר היה להניע את הליכי הייצור. היה צריך לסיים את הבנין של שלוחת הרכבת באורך של 21 קילומטר מהעיר סוקי ל"קוטור" וכן להניח פסים בשטח המפעל עצמו, בלעדי זאת לא היה פתרון לפריקה וטעינה הן של המוצר המוכן והן של החומרים שנשלחו למפעל. בנוסף צריך היה לשלם קנסות גבוהים בעד השהיית קטרי הרכבת במקום עד שהיא תשוחרר מהמשא.

כאמור, כבר היה לי נסיון של שנות הרעב ב-1921 וב-1933, אבל מה שמצאתי ב"קוטור" היה איום ונורא. כושר העבודה של הפועלים היה כאפס. הם בקושי היו מסוגלים לפרוק את החומר המגיע לאתר. לרובם הגדול, כתוצאה מתת תזונה ממושכת, היו רגלים ופנים נפוחות. הבינוני שדאגתי הראשונה צריכה להתרכז במתן אפשרות לחדש את כוחותיהם על ידי הספקת מזון הכרחי ורק אחר כך אפשר יהיה לחשוב על ארגון הייצור, כריה וגריסה של החומר ובנין מיסעף רכבת מתאים למשלוח התוצר לכל חלקי אוקראינה.

בשיחה טלפונית תיארתי את המצב ב"קוטור" למינהלת הבינוי בחרקוב, וקבלתי משם אישור לפעולותי ואף רשות הפסקה זמנית - במשך כחודש ימים של הייצור, כדי להתמסר להשגת מזון מספיק לשיקום הפועלים.

היו ברשותי כ-10 טרקטורים ואותם מסרתי זמנית לעבודה בקולחוזים וסובחוזים שבסביבה. בתמורה הם סיפקו לנו תוצרת חקלאית לסוגיה. בפעילות הזאת נזדמנו לי פגישות והיכרויות רבות. המעניינת שבהן היתה ההיכרות עם הקומונה היהודית, המורכבת מאנשים שחזרו מפלסטינה. בעתיד היו רבים מהם מכרי וידידי הטובים. בקומונה הזאת היו גם מלכה (אחותה של פרל) ובעלה, אך הם עזבו אותה ב-1933 ונסעו ללנינגרד. הקומונה נקראה "זויו נובי".

קשרתי קשרים גם עם מנהלי ישובים יהודים רבים, מאלה שבאו להתיישבות מהאזורים הדלים של רוסיה הלבנה ואוקראינה, ושהיוו יסוד להקמת האזור היהודי האוטונומי. באותו הזמן גם הכרתי שורה שלמה של ישובי טטרים בקרים. בעזרתם של הכפרים היהודים והטטרים עלה בידי לשקם בקצב ראוי את כוח העבודה ב"קוטור" והאתר החל לחיות ולמלא אחר המכסה שהוטלה עליו. במרכז בחרקוב היו מרוצים מעבודתי והעריכו את הישגי.

אחרי ששהיתי שם שנה, החלטנו ז'ניה ואני, שכדי להשלים את ההשכלה ולהגיע לתארים של סיום מוסדות השכלה גבוהה, צריך לעזוב את העבודה

ב"קוטור" ואת המגורים ביבפטוריה ולעבור לבירת קרים, העיר סימפרופול, מה שעשינו במחצית 1934.

השגנו דירה והסתדרנו בעבודה. אמנם עבודתי לא היתה בדרגה שהייתי רוצה בה, אבל אני הייתי בטוח שלא יקח זמן רב, ולאחר שיעריכו את עבודתי, אקבל העלאה בתפקיד ובמשכורת. ז'ניה התקבלה כעוזרת במוסד מדעי לשביעות רצונה המלאה. בסתיו של אותה שנה נתקבלתי לשנה הרביעית של לימודי ערב בשלוחה של הנדסת בנין של ה"אינסטיטוט" המוסקבאי, וג'ניה נכנסה ללימודי יום בבית ספר לרפואה. כעבור שלוש שנים, ב-1937, שנינו נעשינו לבעלי תואר אקדמאי. בזמן הזה כבר עמדתי בראש הנהלת פרוייקט גדול של בנין שיכוני מגורים.

השגנו דירה במרכז העיר וריהטנו אותה באופן מניח את הדעת. בספטמבר 1937, נולד לנו בן וקראנו לו וילן. בסך הכל החיים נכנסו למסלול ויכולנו לצפות לאושר ושמחה. ברוח זו פגשנו את השנה החדשה 1938. ומדוע לא? סימנו את לימודינו, היו לנו שלושה ילדים - לבכור מלאו 14 שנים, והוא למד בכיתה ה-7; הבת נכנסה כבר לכיתה א' ונוסף לנו חבר חדש במשפחה. ומי בכלל צופה רעות, וביחוד לנו, שהכל הישגנו הודות לסבלנות ועבודה קשה - בודאי שהגיע הטוב. אבל ב-1938 באה עלינו צרה גדולה שבחלומותינו הרעים לא שיערנו אותה.

אנחנו עומדים בשנות השלושים המאוחרות. רק עכשיו בשנות ה"פרסטרויקה" והדמוקרטיזציה של שלטונו של גורבצ'וב הופיעה האפשרות לדבר ולכתוב על האסונות שעמי ארצנו נשאו במשטרו של סטלין.

לא אכנס לתיאור כל הפעולות הבלתי חוקיות וההרסניות שליוו את התקופה הזאת. מי שעוקב אחר מאורעות עולם, לומד עליהם מהעיתונות ומהספרים. אסתפק בזאת שאזכיר את ההערכה שמספר האנשים שהושמדו בתקופת סטלין עולה על מספר האבירות במלחמה נגד צבאות היטלר ואלה הרי נאמדות ב-20 מליון נפש.

הצרה מגיעה לביתנו

בימים הראשונים של חודש אפריל 1938, לאחר שכל עוזרי כבר עזבו את הבנין וסיימו את יום עבודתם, ישבתי לבדי במשרדי ועסקתי בסיכום היום של עיסוקי, נפתחה הדלת ושני אנשים צעירים לובשי מדים של ק.ג.ב. נכנסו למשרדי. הם הציגו לפני את התעודות שלהם ודרשו ממני ללכת אחריהם. נכנסנו למכונית שלהם ונסעתי לדירתנו. ז'ניה ושני ילדינו הגדולים לא היו בבית. היה רק התינוק עם האומנת. האנשים עשו חיפוש לא יסודי ביותר, גם לא מצאו דבר ולא לקחו עמם שום דבר. הם ציוו עלי להתלבש חם, לקחת סבון, מברשת שיניים ומשחה, חליפת לבנים נוספת, מגבת קטנה וכרית עם שמیכה. הם השאירו מספר טלפון עבור ז'ניה, כדי שתוכל למצוא אותי והובילו אותי לבית הסוהר. שם הם מסרו אותי לתורן, והוא שלח אותי ל"מקום מגורי". התא שאלי הוכנסתי היה בנוי עבור שני אנשים, אבל בזמן שהוכנסתי אליו הייתי האסיר ה-20. לא רק כדי לשכב, אלא כדי לשבת זמן מה על הרצפה צריך היה לקיים תור בין הנוכחים. תפקיד זה היה מוטל על אחד האסירים שנראה כבוגר בתא. בתנאים אלה החל הלילה הראשון בחיי המאסר שלי.

בדרך כלל היו לוקחים את האסירים הנחקרים לבית סוהר מיוחד של ח.ב.א., שם לא היה צפוף ביותר. החקירה ככלל לא התנהלה בלילה. למחרת בערב קראו לי מתא האסירים והושיבו אותי ב"עורב השחור". זה היה שמה של מכונית שחלונותיה היו מרושתים וסגורים ושבה הובילו את הנחקרים לחקירה וחזרה לתא.

החקירה הראשונה נמשכה כמעט כל הלילה, אבל התנהלה באופן די קורקטי, בלי איומים מיוחדים. הם דרשו ממני במפגיע, שאודה בכנות בכך שריגלתי לטובת אנגליה וארצות-הברית. לפי גירסתם גייס אותי לפני שנים אחדות איש בשם משפחה ערב, אשר עבד כאגרונום באוגרוג'ינט בעת שהקימו את הישובים החקלאיים שאוכלוסייהם היהודיים הובאו לאדמות אוקראינה מהמחוזות הדלים שעל הגבול המערבי.

ברור שאני שללתי כל שייכות לסיפור הזה ובזאת הסתיימה החקירה הראשונה, שאחריה הוחזרתי לתא האסירים. יש להעיר שהחקירות האלה התנהלו תוך דבקות ולחץ רבים ורוב האסירים לא יכלו לעמוד בהם וחתמו על כל ההאשמות, כמו ריגול, סבוטאג' במפעלים, תיכנון רצח מנהיגי המהפכה וכן נקטו בשמות של אנשים רבים אשר כביכול שיתפו פעולה איתם בעבודת הריגול.

"ההודאות" שימשו יסוד לעונש של לפחות 15 שנים של עבודת פרך בתנאים אקלימיים קשים - אשר במקרים רבים הסתיים במוות. רבים אחרים קבלו גזר דין מוות, אשר בוצע מיד על ידי כיתות יורים.

המשך הישיבה בבית-הסוהר ותחילת המלחמה

צריך להזכיר שמשפחות האסירים הרגישו מיד את עצמן כמנודות מיתר החברה. מכרים השתדלו להעמיד פנים שאינם רואים אותך. אם ראו אותך מרחוק - מיהרו לעבור לצד השני של הרחוב, כדי לא להפגש איתך וכך להמנע מאמירת שלום. הילדים סבלו יותר מכולם. בחצר בית-הספר, חבריהם מקודם התרחקו מהם, לא רצו לשתפם במשחקים, ובגילוי לב של ילדים, היו מכריזים: אנחנו לא משחקים אתכם, כי אביכם מרגל. הילדה היתה רק בת שבע והבינה אך מעט את המתרחש ורק התאוננה בפני אימה בשובה מהחצר ומבית-הספר, שילדים לא רוצים לשחק איתה ובכתה בכי מר. אבל הבן לניה היה כבר ילד גדול, בן 15, הוא הבין הכל ולא פעם התקוטט עם חבריו לשעבר ובאגרופיו הגן על כבוד אביו. בקטטות האלו הוא לא פעם קיבל מכות נאמנות, אבל הוא לא ויתר. בכל פעם, כאשר מישחו מהילדים קרא את אביו "מרגל", מיד היה מתפרץ להכותו ומסתבך בקטטה רבתי.

היחס אלי, בחקירות שנמשכו ברציפות, הורע, כיוון שאני המשכתי לטעון, שהנני אזרח סובייטי נאמן ומעולם לא עסקתי בשום פעולת ריגול. פעם הם הביאו אדם שטען שהוא האיש, אשר גייס אותי לרשת הריגול. האיש חזר על עדותו שוב, בעומדו מולי פנים אל פנים, והחוקר, אחר זה שאל אותי, האם כך הדבר. השיבותי, שהאדם הזה משקר במצח נחושה. יכול להיות שהוא בעצמו מרגל, אבל אותי הוא לא ראה אף פעם ולא גייס לשום דבר. הוא משקר ללא בושה. מלאתי את פי רוק וירקתי יריקה גדולה לפניו של המלשין. בעד התגובה הזאת שלי קיבלתי כהוגן. היכו אותי מכות רצף, וזה נמשך בכל החקירות הבאות. אני עמדתי על שלי: אתם יכולים להמית אותי במכותיכם, אבל אף פעם לא אחתום שאני מרגל, לא אמיט על עצמי חרפה כדי לעשות רצונכם. חייתי ואמות כאזרח סובייטי ישר והוגן.

כך זה נמשך כמעט כל לילה עד לימים אחרונים של שנת 1938. מהמכות כאב לי כל הגוף, אבל אני לא ויתרתי.

אינני זוכר בדיוק, אך דומני שזה היה ב-28.12, כאשר לפנות בוקר הובילו אותי לחוקר. הוא הסתכל בי במבט של רשע והודיע שההנהלה החליטה לשחרר אותי מהמאסר לקראת השנה החדשה 1939. עם החדשה הזאת החזירו אותי לבית הסוהר. ב-29 וב-30 לא הובילו אותי לחקירה, אבל גם לא שיחררו. בלילה של ה-31.12 לקחו אותי שוב למחלקת החקירות. במשך כל הלילה לא קראו אותי

שום מקום, אבל לפנות בוקר הכניסו אותי למשרד אחר, ושם עמדתי בפני חוקר חדש ובלתי מוכר לי.

מיד חשבתי שהחוקר הקודם, שלא הצליח להוציא ממני דבר, כפרידה ממני בחר "להתלוצץ" על חשבוני ואמר שמשחררים אותי, אך למעשה מסר אותי לחוקר חדש - אולי הוא יצליח לשבור אותי ואני אחתום ואודה שאני מרגל, כפי שעשו זאת מאות אלפי אנשים ישרים ונקיים, כאשר לא הספיק להם הכוח לעמוד על האמת שלהם.

אבל החשד שלי הפעם לא היה מוצדק. החוקר החדש הודיע לי שקודמו לא הספיק להכין את ניירות השחרור בגלל נסיעה דחופה ולכן את שנת 1939 יהיה עלי לפגוש בבית הסוהר, אבל כעבור יומיים-שלושה העניינים יסתדרו, ואני אשתחרר.

בימים הבאים לא קראו אותי יותר לחקירות. הרופא של בית-הסוהר עשה מאמצים "להסיר" ממני את סימני המכות וב-3.1.39 הובילו אותי לתורן השמירה, אשר מסר לי את המסמכים של השחרור, כשהוא מלווה אותי בהצהרה, שיש לי הרבה מזל: אני האיש היחיד בשנים האחרונות מבין האסירים הפוליטיים, שיוצא לחופש. את כולם במשך הזמן הזה, או ששלחו, במקרה הטוב, למחנות בצפון לעבודות קשות, ובמקרה הרע - הם קיבלו כדור בעורף ונשלחו לעולם האמת. כך, שזכיתי לאושר אגדי ממש.

כאשר הגעתי הביתה - ז'ניה והילדים ממש נחרדו בכניסתי, כאילו באתי מן "העולם האחר", כיוון שבזכרונם לא היה אף אחד, שבאותן השנים הנוראות נאסר בחשדות פוליטיים, וחזר חי הביתה. לא היה גבול לאושרנו המשפחתי. הכל החל לאט להכנס למסלולו הרגיל. לאחר שנחתי כשבוע ימים, חזרתי לעבודה באותו התפקיד, אבל במפעל אחר. ז'ניה והילדים נשמו לרווחה עם חזרת המשפחה לחיים נורמליים. נקטנו בכל האמצעים כדי לשכוח כמה שאפשר מהר את תשעת החודשים הנוראים, אף שזה לא היה קל. גם הזמן עצמו היה רחוק מלהיות שקט ונוח, אם כי משפחתנו לא סבלה ישירות מן המתרחש בזירה המדינית.

ב-1.9.39 החלה המלחמה בין גרמניה ופולין. על ארצנו היה להתערב בה כדי למנוע מהאוקראינים והאוקלוסיה ליפול בידי הכיבוש הפאשיסטי. השטחים המערביים האלה נתפסו ע"י פולניה עוד בשנת 1920. עכשיו היה על כולנו להחזיר לליטא את עיר הבירה העתיקה שלה - וילנה. אחרי זה ב-1940 התנהלה מלחמה במשך 4 חודשים עם הפינים, כדי להחזיר שטחים שנתפסו על ידם בתקופת מלחמת האזרחים אחר המהפכה של 1917. החזרתם לארצנו הייתה את הגבול בין

פינלנד ו-ס.ס.ס.ר כמה עשרות קילומטרים והקלה על לנינגרד. אבל אני חוזר ואומר, שהמלחמות האלו היו קטנות, "מקומיות" ואוכלוסית הארץ כולל משפחתנו לא סבלה מהן. אנו המשכנו את עבודתנו תוך מאמץ לרפא את הפצעים שהותירה לנו שנת 1938.

ישנם דברים שמשאירים בזכרוןך פצעים, שלכאורה כאילו הגלידו, אבל הם מזכירים לך את נוכחותם, אפילו אם הינך מעמיד פנים שהם נשכחו כליל, אבל לאמיתו של דבר - אינך משתחרר מהם. מה שעבר עלי ב-1938 נשאר בחיי כמו פצע כזה.

ההתקפה הגרמנית

והנה פתאום ב-22.8.41 התנפלה על ארצנו גרמניה הפאשיסטית, שאיתה היה לנו הסכם של אי-התקפה. התחילה מלחמה אשר נמשכה 4 שנים תמימות ושעלתה לארצנו ביותר מ-20 מליון קרבנות. היא עיוותה עיוות נורא את חיי מאות אלפי משפחות וביניהם משפחתי, שממנה נותרתי יחידי. אני נושא את האבדה כל החיים כמו פצע שאין לו מזור. אין זו מטרתי לתאר את מהלכי המלחמה, ואגע בקצרה רק במצבים שהתייחסו אלי ולמשפחתי.

ביום הראשון של המלחמה נקראתי ל"קומיסריאט" המלחמה בסימפורופול ושם הודיעו לי, שאותי מעמידים לרשות המפקדה הצבאית של חזית הים השחור אשר נמצאת בסבסטופול. שם אני אקבל פרטים על שרותי. הספקתי לדבר עם משפחתי לפני הנסיעה ולהודיע להם שמיד עם בואי למקום שרותי אכתוב להם ואודיע את כתובתי. את מכתבי הראשון יכולתי לשלוח רק כעבור שבועיים, מהיחידה שלי, שנמצאה על אי טנדרה בין אודיסה וסבסטופול.

כבר בחודש הראשון היה ברור, לפי מהלך הדברים, שהמלחמה החלה לרעת ארצנו וצבאותינו בחזיתות רבות, וביניהן גם בחזית הדרום, שבה נמצאו הערים אודיסה, סבסטופול וסימפורופול - מקום מגוריה של משפחתי. במכתבי הראשון, שבו הודעתי לז'ניה את מספר הדואר הצבאי שלי, יעצתי לה מיד להתכונן לפינוי מסימפורופול. עצתי היתה שתתקשר עם השלטונות האחראים לפינוי בתי הספר ומוסדות הילדים, כדי להצמד אל הילדים שלנו וגם למצוא עבודה בהם בעתיד במקומם החדש. כמו כן שלחתי לה יפוי כוח על קבלת חלק גדול ממשכורת הקצין שלי. באותו המכתב הזכרתי לה, שבננו הבוגר נמצא על סף הגיוס כיוון שהוא בן 18, ויכול להקרא כל יום לשירות. ביקשתי מז'ניה להחזיק אותי בתמונת ההתרחשויות ובמקרה של פינוי - להודיע לי מיד את הכתובת החדשה.

עלי להעיר, שהשינויים בחזיתות התרחשו במהירות כזאת, שלא רק השלטונות האזרחיים, אלא גם אלה הצבאיים לא תמיד יכלו לנקוט בצעדים הדרושים לקדם את פני הרעה. בחודשים הראשונים של המלחמה, לא רק ביחידות בודדות של צבאינו, אלא גם בפקוד של החזית שררה מבוכה, לא ראו את הצפוי לא הספיקו להכין עמדות הגנה עבור הצבא שנסוג בכל המקומות. ואם בצבא שרר בילבול וחוסר סדר - על אחת כמה וכמה היה המצב גרוע יותר בשטח הפינוי של האוכלוסיה האזרחית.

רק בחודש ספטמבר קיבלתי מכתב מז'ניה, שהיא עם המשפחה פונו לעיירה "קרימסקאיה" באזור קראסנו דארסק יחד עם מוסד ילדים. כתבתי לה לפי הכתובת מיד. זה היה המכתב האחרון שקבלתי ממשפחתי - ובזאת נקטע הקשר בינינו סופית. נקטתי בכל האמצעים האפשריים כדי להודיע לאן נעלמו אשתי וילדי. הגעתי לקשר עם הוועד הכל-רוסי העליון בענייני פינוי האוכלוסיה האזרחית, ומשם הודיעו לי שכל האוכלוסיה, שפונתה לאזור קרסנודרסק הועברה הלאה מזרחה עם התקרבות האוייב, אבל לאן? - הם לא ידעו. מה שקרה עם משפחתי, הצלחתי לברר (גם זה לא במלואו) כעבור מספר חודשים אחר סיום המלחמה, ז.א. בסוף 1945.

במחצית אוקטובר 1941 נאלצנו לעזוב את אודיסה. הגדוד ששירתתי בו, יחד עם יחידות נוספות, נסוג בסדר מלא. העלו אותנו על אוניות כשהיעד שהוצג לפנינו היה לחזק את הכוחות הלוחמים שהוצבו למניעת פריצת האוייב לקרים.

עוד לא הספקנו לתפוס עמדות בקו ההגנה - ובאה פקודה על נסיגה חדשה. הפעם היא היתה לכיוון סבסטופול. הנסיגה נמשכה תוך קרבות קשים וכוונתנו היתה להתבצר בבסיסי הצי של הים השחור שנמצאים במרחק מה מהעיר.

העיר סימפודופול נעזבה בימים האחרונים של אוקטובר 1941 ובתחילת נובמבר תפסו את העמדות המוכנות מראש כל הכוחות של החזית (חיל הרגלים, חיל הים עם יחידות הרגלי שבו) להגנת סבסטופול. הקרב על העיר נמשך יותר מ-8 חודשים ורק אחר פקודה מאת המפקדה העליונה התחילו לעזוב, ב-3 ביולי 1942, היחידות שהגנו על העיר. היא, למעשה, כבר לא היתה קיימת. נותר ממנה רק גל חרבות.

בקרבות החזית הים השחור

בהיותי מפקד של יחידת החפרים, של גדוד הרגלים בצי הים השחור, נטלתי חלק פעיל במלחמה. בדצמבר 1941, אחרי קרבות יום-יומיים קשים חדל למעשה הגדוד שלנו להתקיים. נותרו ממנו בחיים רק 20 איש, כולל אני.

באותם הימים החל הפיקוד של הצי בהקמת יחידת רגלים. היחידה עתידה היתה למנות כ-1,000 איש, מחולקים לקבוצות קרביות, ואותי מינו כמפקד של אחת מהן. על היחידה שלי הוטל לפרק את שדות המוקשים של הגרמנים ולהניח אחרים בהתאם למפה שלנו. כמו כן, היה על היחידה ליטול חלק פעיל בקרבות עם יחידות אחרות, אם ידרש הדבר. כל לוחם ביחידה קיבל רובה אוטומטי עם מלאי מתאים של כדורים, שתי פצצות יד, סכין פיני ומזון לשלושה ימים - כל זה בנוסף לציד הדרוש למילוי משימתנו הספציפית.

לאחר שקבלנו תדריך, העלו אותנו על המשחתת "טשקנט" אשר בליווי אוניות מלחמה קטנות (קראו להן "צידי ים") יצאה לכיוון יבפטוריה. כל אחת מן הקבוצות הקרביות היתה צריכה לעבור מהמשחתת אל אניה כזו, להתקרב לחוף ולפרוץ לעיר. תחת אש כבדה שנורתה מהמשחתת אנחנו התקררנו ליבשה, חצינו את המים ובצעקות מלהיבות "פולונדרה" (זו היתה הקריאה הקרבית של הרגלים המשרתים בצי) בליווי ירי מן האוטומטים וגם קרב פנים אל פנים, כשכזה נדרש - פרצנו לעיר, תפסנו את שטח הנמל של יבפטוריה וגם את בית המלון שנמצא בסביבה, והתחלנו להתבצר בעמדות הגנה נוחות יותר למען המשך פעולות הכיבוש.

המשחתת העבירה את האש לחלקים אחרים של העיר, שהיו בידי הגרמנים ואחר כך חזרה לסבסטופול על מנת להביא ליבפטוריה בלילה שלמחרת לוחמים נוספים, נשק ומזון. אבל חיכתה לנו אכזבה גדולה. בים התחוללה סערה גדולה ובלילות הבאים לא עלה בידי אוניות המלחמה להתקרב לחוף כדי להוריד את העזרה באדם ובציוד שכה חכינו להם. אנחנו המשכנו מדי פעם לפתוח באש על האויב ולהסתתר לאחר מכן.

בינתיים הגרמנים הגיעו למסקנות ברורות, שלפניהם ישנה קבוצה קטנה ולא מחומשת כהלכה של רגלים, והם פתחו במצור של ממש על שטח העיר שאותו תפסנו. תחת אש ארטילרית ומטר של פצצות התקדם האויב למקום אחיזתנו, והיו לנו אבידות רציניות.

השתדלנו לסגת לקירבת הנמל, בתקווה ששם נמצא סירות, כדי שבעת הצורך נוכל לצאת לים הפתוח. בלילה השלישי שגם בו נמשכה הסערה, יכלו האוניות, שבאו

לעזרתנו רק לאפשר לנו נסיגה לים תחת חיפוי האש הארטילרית שלהן. בזמן הזה היינו כבר רק 17 אנשים. האוניות הקטנות ערכו חיפוש בים ומצאו אותנו. הם העלו אותנו על הסיפון, ויחד איתם חזרנו לסבסטופול. אחרי שהקבוצה שלנו נחה מספר ימים, התחלנו לחשוב על עתידנו. לאן עלינו לפנות, לאיזו יחידה צבאית להפנות את בקשתנו להצטרף.

בעד השתתפותי במבצע החדירה ליבפטוריה קבלתי מינוי של מהנדס-סרן. נודע לי באותו הזמן, שמתארגנת בריגדה שמינית של רגלים המסונפים לצי ובעקבות בקשתי נשלחתי ליחידה זאת בתפקיד של מפקד יחידת המהנדסים. שירתתי בה והשתתפתי בפעולות הלוחמה של הבריגדה, עד אשר נאלצנו לסגת מסבסטופול. ב-30.6.42 נסוגנו תוך קרבות לצד הים במחשבה שלשם יגיעו אוניות מלחמה אשר יקחו אותנו לערי נמל אחרות של הים השחור. תוך כדי כך תפסו לוחמינו עמדות הגנה סביב אותם המקומות, שאפשרית היתה בהם התקרבות של אוניות, כדי לקלוט את הצבא הנסוג ובראש וראשונה את בתי-החולים עם הפצועים.

הימים חלפו, אבל אוניות לא הגיעו. כל יום גרם לנו האויב אבידות נוראות. אנחנו תלינו תקוות בישועה שתבוא בלילה, כי היה ברור, שלאור היום שום אוניה לא תינצל מאש האויב מן היבשה ומן האויר. כך נמשך המצב עד ל-3.7.43. על רצועת שפת הים התאספו אלפי חיילים, מלחים וקצינים. לא היה מקום לקבור את המתים, כיוון שאנחנו ישבנו על הסלעים שלשפת הים. הפצועים נשלחו לבתי חולים צבאיים שנמצאו בקרבת המקום.

היה זה מצב ללא מוצא. עמדו להגמר מצרכי מזון, מי שתיה ותחמושת לרובים, שהיו הגנתנו היחידה. היה ברור שאין עוד לחכות לאוניות, הן פשוט לא יכלו להתקרב לחופי סבסטופול. צריך היה לחפש דרכי הצלה אחרים, כי הברירה היחידה האחרת היתה - ללכת לשבי הגרמנים.

עבורי הברירה הזאת לא היתה קיימת. ראשית - כי הייתי יהודי ו"סוג" אנשים זה נועד להוצאה מיידית להורג, ושנית - השתייכתי ליחידת רגלים של הצי, שהגרמנים כינו "המוות השחור" (על שום צבע המדים שלנו) ושנאו אותנו שנאת מוות.

כמוצא יחידי ראיתי את הצורך למצוא קבוצה של בחורים אמיצים שיעדיפו מוות בשדה קרב על פני שבי ויחד איתם לנסות לפרוץ דרך קווי האויב, כדי להגיע ליערות הקרובים ביותר. שם כמו שאומר הפתגם "את הזאב מזינות רגליו", נמצא אפשרות לרכוש נשק ע"י התנפלויות על קבוצות אויב קטנות, שם גם נמצא עבורנו מזון. נוסף לכך ביערות ראיתי אפשרות למצוא עוד קבוצות לוחמים מסוגנו, שאיתם נוכל להתאחד ובאופן כזה ליצור כוח פרטיזני, שיוכל לגרום

"דקירות" משמעותיות לצבא הגרמני על ידי ארגון מארבים בדרכי התקדמותם וצורות אחרות של התנגשויות. מהגרמנים נוכל להוסיף לנו נשק, מזון וחומרי נפץ מתאימים לפעולות גדולות.

בסך הכל התכניות נראו עצומות, אבל יישומן בחיים, - כיצד לאחר שהצלחתי לרכז 25 אנשים, שהיו מוכנים לפעול, הצגתי לפניהם את תכניתי, שעיקריה היו אלה: ביום אנחנו נסתתר בין הסלעים, כדי להמנע ממפגש עם הגרמנים, ובלילות נמשיך להתקדם, תוך צמידות לחוף הים ופסיחה על העיר סבסטופול, בכיוון עיירה קטנה "בלאקלאבה" ומשם אנו ישר מגיעים ליער.

בדרכנו השתדלנו לנצל כל שביל שיקצר את המרחק ומדי פעם נסינו להתרומם לפיסגת הסלעים באותה המטרה. אבל גם האויב שלנו לא היה שוטה ובכל נסיון שלנו לעלות לראש הסלעים פגשה אותנו אש ממכונות יריה ורובים אוטומטיים, והיא אילצה אותנו שוב לרדת לסלעים, קרוב יותר לים, אשר שימש עבורנו מחסה. כל גיחה שלנו הסתיימה לא רק באי הצלחה להשיג את מטרתה, אלא שבכל פעם היו לנו אבידות ומספרנו פחת והלך.

מהגיחה הששית, שביצענו בלילה של 11-12 ביולי 1942, חזרנו כשמספרנו מונה רק ששה אנשים. לפנות בוקר התחלנו לחפש מחסה בשביל היום. שלושה הצליחו לחדור למערה קטנה, ואני יחד עם עוד שני לוחמים הסתתרנו מתחת לסלע, שממנו הסתעף שביל בכיוון לים. לשניהם היו אקדחים מטיפוס "נאגאן".

לי, לעומת זאת, היה רובה אוטומטי עם חגורת כדורים ואקדח חדש מסוג M.M עם 16 כדורים רזרביים. היה לי גם היתרון שהכדורים של האוטומט והאקדחים תאמו, ואפשר היה להשתמש בהם בכל אחד מהכלים. תפסתי מקום שממנו יכולתי לצפות על השביל, שמוביל לים ובשעת הצורך יכולתי לעמוד נגד האויב, אם הוא ירצה להגיע אלינו.

ידעתי שרוח הים ספוגת הלחות, יכולה כל יום לגרום להופעת חלודה על הנשק ועל ידי זה להוציאו משימוש. כדי למנוע אפשרות כזאת פירקתי את האקדח על חלקיו, ניגבתי אותם היטב ושיטחתי אותם מחוץ למקום המסתור שלנו, כדי שיתייבשו ע"י קרני השמש. את האוטומט החזקתי בכוננות מלאה למקרה שחיילי האויב יחליטו לצאת מסירת המוטור שנועדה לפטרולים ולעלות בשביל לאזור, שבו אנחנו נמצאים.

הגרמנים ידעו שבסלעים מתחבאים עשרות ואולי מאות קצינים וחיילים של הצבא הסובייטי, אבל הם לא ידעו באלו מקומות אנחנו נמצאים. לכן מדי יום נעו פטרולים לאורך כל החוף בשטח ההוא. בשפה הרוסית הם צעקו ברמקולים: רוסי צא, עבורך תגמר המלחמה, אנחנו נאכיל ונשקה אותך". נוסף לכך הם הציפו

לעתים קרובות וללא מטרה מסויימת באש מכונות היריה את הסלעים שמסביב לחוף.

היום הזה היה עבורנו יום של פורענות. מן הירי המקרי נהרגו שניים מחברי, וכדור אחד של האויב פגע בתוף המתייבש של האקדח שלי, ועל ידי זה הוציא אותו מכלל פעולה.

נותרתי לבדי וללא נשק. כיוון שלצאת מהמסתור כדי לאסוף את התחמושת, באמצע היום לעיני הגרמנים - היה למעשה איבוד לדעת. נשאר רק מוצא אחד: בזחילה להגיע לחברי ההרוג ולקחת את אקדחו. הצלחתי בזאת, אבל הסתר שבתוף היו רק שני כדורים, ואז החלטתי שבמקרה והגרמנים יתחילו לעלות - אז בשני הכדורים אני אשתמש כדי לגמור עם עצמי. וכך שכבתי, כשהאקדח צמוד לצדע הימני בכוונה נחושה לירות בעצמי.

בשעות האלו כששכבתי עם אקדח מוכן ליריה וצמוד לראשי, עברו כל חיי לפני עיני, ובמחשבתי אני נפרדתי מכל יקירי ובראש וראשונה מאשתי וילדיי.

אבל ביום הזה הגורל אירגן אחרת את חיי. נועדו לי עוד שנות חיים רבות; בתן שנות צער ואסונות וגם שנות שמחה ואושר.

בימים שנכתבות השורות האלו, מלאו בדיוק 47 שנים להתרחשויות שתיארתי כאן, וזה אשר קרה אחד יולי 1942 יכול היה להספיק לעשרות אנשים, אבל אני עברתי את זאת לבדי. אני סבור שרק כוח רצון אדיר, ומאמץ מתמיד לא להכנע לחולשה גרמו לכך, שזכיתי לראות את המפלה של כוח הרשע.

אך נחזור ל-12.7.42 - יום שבמשך שעות אחדות שכבתי עם האקדח הצמוד, כאשר אני דנתי את עצמי למוות. אבל עשיתי טוב שלא מיהרתי עם הוצאה לפועל של פסק דיני.

עברו שעות אחדות וסירת המוטור של האויב, אחר סיבוב נוסף של יריות על הסלעים, החלה להתרחק לבסיס שלה. כנראה שבזאת הסתיים יום עבודתה. הביטוטי שביום הזה חיי טרם נגמרו.

יצאתי במהירות ממסתורי, לקחתי את החלקים של אקדחי והרכבתי אותו, נסיתי לירות בו יריה אחת לצד היום ונוכחתי לדעת שהוא פועל כהלכה. עכשיו כאשר במלאי שלי היו כ-100 כדורים, חזר אלי הבטחון שאם יהיה בגודלי למות - לא אמסור את חיי בזול.

עם ערב היום קברתי את שני חברי שנהרגו תחת שברי הסלעים. כביטוי לכבוד שרחשתי להם יריתי יריה אחת באויר והלכתי לחפש את שארית חברי. מצאתי את שלושתם שלמים וסיפרתי להם על קורות הצוות שלנו במשך היום. אמרתי להם שעכשיו נותרנו רק 4 לוחמים בלבד, שאבד לנו האוטומטי האחרון ושנותרו

בידינו 4 אקדחים. לאחר דיון באינפורמציה הזאת, החלטנו שאת הלילה עלינו לנצל כדי להמשיך את התקדמותנו לעיירה "באלאקלבה". היה לנו ברור שכוחנו מוגבל ולמעשה הוא דעך. שהינו כבר קרוב ל-10 ימים ללא מזון ומים לשתיה, אבל המשכנו בעקשנות לנוע במסגרת התכנית שקבענו לעצמנו. אלא שעם כל לילה גברה ההאטה בהתקדמותנו.

הגיע השחר של 13.7.42. מצאנו מערה לא גדולה ונדחקנו לתוכה ארבעתנו. החלטנו שכאן נבלה את היום. מעונים מהליכת הלילה, מיסורי רעב, בקושי עמדנו על רגלינו. כמו תמיד בהפסקות היומיות, לשלושה מאיתנו ניתן לישון, אבל אחד מאיתנו היה צריך להיות ער כדי לשמור. כל שעה היתה המשמרת מתחלפת. באותו היום התורן לא שמר על עירנותו וואולי פשוט התגבר עליו עילפון) - העובדה נשארת עובדה. אותנו העירה משנתנו קבוצת חיילים גרמנים חמושים. הם לקחו מאיתנו את האקדוחים, אשר כמעט ולא היו כבר ראויים לפעולה, את השעונים והובילו אותנו לבסיסם. שם נמצאו כ-15 חיילים ובראשם רב-טוראי, שתי עגלות ו-4 סוסים. באופן כזה נפלנו לשבי. לא היה לנו כוח להתנגדות פיסית כלשהי. התייחסו אלינו באופן מניח את הדעת.

הרב-טוראי היה איש הגון, והוא התייחס אלינו לא כאל אויבים, אלא כלבני אדם שנקלעו לצרה. בנידון זה הצלחנו מאד. אילו הוא היה מעביר אותנו מיד למחנה השבויים - ספק אם מישהו מאיתנו היה נשאר בחיים. אחר 10 ימים של תלאות, מורעבים ופצועים בכל חלקי גופנו - איש מאיתנו לא יכול היה לשאת את המשטר של מחנות השבויים ולאחר 2-3 ימים היינו יוצאים לעולם האמת.

הרב-טוראי הורה שיספרו את כולנו, ובאופן כזה חדלה התסרוקת שלי להעיד שאני קצין והיינו כולנו קבוצת טוראים. כן ציווה להחליף את המדים שלנו שהעידו על השירות בצי - בבגדי צבא רגילים. שני האמצעים האלה הפכו אותנו לטוראים סובייטים מן המניין - מה שאיפשר למפקדנו לא לשלוח אותנו למחנה השבויים, אלא להשאירנו ברשותו למילוי עבודות משק שונות, כגון לטפל בסוסים, להכין עצים עבור המטבח וכו'. הוא הסביר לנו שמזון יתן לנו בהדרגה ובכמויות קטנות, כיוון שאחר הרעב הממושך, אם ירצה מישהו מאתנו לאכול בבת אחת לשובע - הוא עלול להנזק. כללית הוא התייחס אלינו באופן אנושי. בכל זאת, לאחר אזהרה זו, אכל בסתר אחד מאנשינו למעלה מן המידה ונפטר. שלושתנו שנותרנו התחזקנו גופנית אחר ימים אחדים והיינו מסוגלים למלא אחר המטלות שהוטלו עלינו.

מן הימים ההם חלפו כבר חיים שלמים, אבל את היחס האנושי אלינו של הרב-טוראי הגרמני הזה אני זוכר ברגשי תודה.

בשבי

שבי זה דבר נורא, אבל הרי זוהי אותה המלחמה, וכל עוד היא נמשכת במולדת, עלינו להאבק כאן. אינני יודע מי קבע את הדברים האלה, אבל כל הזמן שנמצאתי בשבי הפאשיסטי, לא חדלתי מלחפש אפשרות להמשיך את מלחמתי האישית נגד אויבי מולדתי.

כבר כתבתי על כך שראש צוות החיילים הגרמנים, שלקח אותנו בשבי, היה רב טוראי, שלפי דעתי, שמר על זיק אנושי. ללא שחצנות מיוחדת הוא הציג לנו את שאלותיו ובשקט ובסבלנות שמע את תשובותי בשפה הגרמנית (שלא ידעתיה במיוחד). היה לי רושם שתוכן התשובות אינו מעניין אותו ביותר.

ידעתי היחסית את השפה הגרמנית העמידה אותי בראש "הרביעיה" שלנו. כל השאלות וכן גם התשובות עברו דרכי. נשאלנו אם אין בינינו קומויסארים, קצינים ויהודים. עניתי שכולנו חיילים פשוטים. שלושה רוסים, ואני אוקראיני ושמי איבן וסילנקו.

תחת השם הזה חייתי בשבי, והוא היה שמי, כאשר אחר הבריחה השלישית מהשבי שהצליחה, פיקדתי על יחידת פרטיזנים סובייטיים "מאבק". רק ביולי 1944, כאשר בקרבות שיחרור העיר וילנה, אנחנו התאחדנו עם יחידות הצבא הסובייטי, הודעתי את שמי, שם אבי ומשפחתי האמיתיים.

היה לנו מזל בכך, שלא מיד אחר שנפלנו בשבי נשלחנו למחנה השבויים. במצבנו הפיסי, לאחר רעב ממושך, ספק אם היינו יכולים להחזיק שם מעמד. כאן, בקרב החיילים הסדירים יכולנו למצוא שירים שסייעו לנו להתחזק ולעמוד על רגלינו.

ביום ששבו אותנו, קיבלה העמדה שלנו פקודה לחזור ולהצטרף למחלקה המלאה שלה. ברשות העמדה שלנו עמדו שתי עגלות ושני זוגות סוסים. קיבלנו פקודה להכין למסע את הרתמות ולהעמיס את הציוד המצוי של היחידה על העגלות. זו היתה עבודתי הראשונה בשרות "האדם העליון". למקום המצאה של המחלקה הגענו עם החשכה ומבלי להתיר את הסוסים המשכנו יחד עם החיילים דרך סבסטופול לעיר באכצ'וסאראי. שם הודיע לנו הרב-טוראי שלנו, שמפקד המחלקה החליט להשאיר אותנו זמנית עם היחידה בשביל טיפול בסוסים ובעבודות משק אחרות.

עבודתנו היה זה טוב, כיוון שבהיותנו צמודים לפלוגת החיילים, אפילו אותה מנת מזון הדלה שקבלנו, איפשרה לנו להתחזק, לאגור כוח, ובהוצר תנאים מתאימים, לתכנן בריחה מהשבי.

בעיר באבצ'יסאראי היינו מספר ימים בלבד. באופן בלתי צפוי התרחשה עלינו צרה גדולה. אחד מהחבורה שלנו חלה קשה ולאחר יסורים במשך יממה נפטר. טרם הספקנו לקבור אותו, והנה באה צרה איומה, שזיעזעה אותנו. אחד מתושבי המקום זיהה כיהודי את הצעיר שהיה בינינו והלשין לגרמנים עליו. בנוכחותנו נורה מיד החבר שלנו, ועלינו פקדו לקבור אותו. כך, ביום אחד, נשארנו רק שניים מקבוצתנו.

את ההשגחה עלינו החמירו. בכל עבודה שהוטלה עלינו - שמרו עלינו חיילים חמושים בשבע עיניים. היתרון היחידי שנותר לנו היה שקבלנו מזון טוב יותר מאשר במחנה השבויים. זה עודד אותנו ונטע בנו תקווה, שכאשר נתחזק עוד קצת נוכל אולי לארגן בריחה מברצ'יסאראי ליערות ולהרים שסביב העיר, ואולי אף נוכל ליצור קשר עם הפרטיזנים הסובייטים שנמצאים שם. אבל שהינו בעיר, ובקרים בכלל, זמן קצר מדי כדי להגשים את תכניות הבריחה. לאחר מספר ימים, היחידה הצבאית ששהינו בה הועלתה לרכבת ויצאה לכיוון בלתי ידוע לנו.

אותנו, יחד עם 8 סוסים, העמיסו לקרון משא אחד. ביום היו מחזיקים צד אחד של הקרון פתוח, אבל אתנו נמצאו תמיד 4 חיילים חמושים, כאשר בלילה - היו נועלים אותנו עם הסוסים ועל פתחי החלונות היו קובעים רשתות פלדה. את המים והמזון לסוסים קבלנו, ככלל, כשהקרונות נמצאים על פסים רזרביים במרחק מתחנות רכבת קטנות. לפי השמות של התחנות הגדולות הבינונו שהיחידה הצבאית שאנחנו נמצאים בה מועברת לחזית לנינגראד. בימים האחרונים של חודש יולי 1942 נגמר המסע והוחל בפריקת המטען.

היחידה הלוחמת שלנו תפסה קטע בקווים הראשונים ואנחנו עם היחידות המשקיות, בראשותו של הרב-טוראי שהזכרתי, נשארנו בעורף במרחק של 5-6 ק"מ מהחזית. יחד עם החיילים של היחידה המשקית טיפלנו בסוסים, הכנו עצים עבור המטבח, הכשרנו מקום מתאים לקביעת המזכירות וכו'. לכל קצין קרבי בעל נסיון, היה ברור שהיחידה העורפית של המחלקה לא יכולה להמציא במרחק גדול מחייליה הלוחמים.

הדי הירי שהגיעו אלינו סייעו להבין שלקרבות המתנהלים יש אופי מקומי. אוכל חם היה מועבר למחלקה הלוחמת רק פעם ביום עם בוא החשכה. זה שלמחלקה היו אבידות בנפש יכולנו להבין מכך, שכמעט יום-יום עסקנו באריות הילקוטים האישיים של הנופלים ושליחתם למשפחתם. העברנו פצועים לבתי חולים. בתחילת

אוגוסט 1942, לאחר שגופי התחזק במידה ראויה, התחלתי לחשוב על נסיון לברוח מהשבוי. לשם זה הייתי צריך להסתגל דרך קווי הגרמנים עד לשטח ההפקר בין שני הצבאות, ומשם לחדור לשטח שלנו.

לאחר שאגרתי מלאי קטן של מזון ומי שתיה, חמקתי מבלי שהרגישו בכך מהיחידה המשקית שלי והתחלתי להתקדם בכיוון לחזית הלוחמה תוך מאמץ שלא ליפול לשטח שתפסה מחלקת הגרמנים שהייתי שייך לה, בהתקדמותי לקווים הקדמיים של הגרמנים מצאתי מהמורה עמוקה, שהתהוותה מהתפוצצות מטען גדול. הסתתרתי בה מתוך תקווה שבמקום המסתור לא יראו אותי, אך בו בזמן אוכל אני לצפות על תנועות הצבא הגרמני ויחידותיו הקטנות. ידעתי שהזמן הנוח ביותר לחבור עם הכוחות הסובייטים הוא בעת התקפת חיל הרגלים הגרמני. היתה לי תקווה, שיחד איתם אצליח לעבוד את שטח ההפקר ואז אתאחד עם הכוחות שלנו.

חכיתי באי סבלנות לתחילת ההתקפה, והנה באמת החלה הרעשה ארטילרית ואחריה התפוצצות של מוקשים, צירצור מכונות יריה וכלי ירי אחרים. האש כוונה יותר ויותר לעומקם של הכוחות הסובייטים, ואפשר היה לחכות לתחילת התקפה גרמנית ממש ולאפשרות של התקפת נגד מצד הכוחות הסובייטים. התפתחות כזאת היתה מסייעת בהרבה לתכניתי. בזחילה, בריצה מעץ אל עץ אני התקרבתי יותר ויותר לכוחות הגרמנים על מנת להיות בתוכם בעת ההתקפה על הצד הרוסי. אבל הפעם בגד בי המזל. מוקש רב עוצמה התפוצץ על ידי ונכנסתי להלם, כנראה שגם איבדתי לזמן מה את ההכרה. כאשר חזרה אלי הכרתי, ראיתי שהכח המתקיף של הגרמנים חוזר לעמדותיו הקודמות, אך תוך נסיגתו הצליח לאסוף אותי ועוד שני חיילים סובייטים.

באותו היום העבירו אותנו לנקודת איסוף של השבויים הנמצאת ליד קו החזית
M.C.

שם ראיתי בראשונה, ועל גופי חשתי, מה זה מחנה שבויים עבור חיילי ברית המועצות בגרמניה של היטלר. שהייתי בת 6 שבועות עד כה בשבי ביחידה גרמנית היתה "בית נופש" בהשוואה עם מה שספגתי במקום החדש. רק עכשיו התחלתי ללמוד ב"אוניברסיטאות" של השבוי הסובייטי האמיתי.

בנקודת האיסוף של M.G.A. העמיסו אותנו - 150 איש - בקרון משא דו-חלקי, שתכולתו התאימה ל-40 איש. מספרנו היה פי-ארבעה. עמדנו כה צפופים איש לרעהו, ששום תנועה לא היתה אפשרית. היה נדמה לנו ששהינו בקרון הזה נצח ועברנו אלפי קילומטרים. אבל לאושרנו זה נמשך רק יממה אחת. אבל היממה הזאת של דוחק נורא, ללא מזון ומי שתיה וללא זרימת אויר נקי, כל כך מוטטה אותנו, שעבור אנשים שהיו יותר חלשים היא היתה ליום חייהם האחרון.

כאלה היו בינינו עשרה. הם, שלא הגיעו למחנה השבויים, נוספו לאלפים רבים של שבויים סובייטים, שלא יכלו לשאת את הקשיים המרובים, הקור והרעב, עבודה שלא לפי כוחם והתעללות, שהיו מנת חלקם של החיילים והקצינים בשבי הפאשיסטי.

אני יכול להעיד על עצמי, שבתקופת הגנת סבסטופול (קרים) במשך 253 ימים, השתתפתי בכל פעולות המלחמה. הייתי מפקד של פלוגה מגדוד מס' 2 של חיל נחיתה, בים השחור. בקרבות בדצמבר 1941, הושמד כמעט כל הגדוד שלי. נותרו רק 20 איש בחיים ואני ביניהם. הנותרים הסתפחו לגדוד 7 של הנחתים. באותו זמן גייס הצי כ-1,000 איש לצורך שחרור העיר יבפטוריה. הייתי אחד מאותה קבוצה. האנשים חולקו לקבוצות יותר קטנות ואני הייתי מפקד של אחת הקבוצות.

קבלנו בגדים וציוד לצורך המטרה. עלינו הוטלה המשימה של הנחת ופינוי שדות מוקשים, וכן להשתתף בפעולות עם הקבוצות האחרות. לכל חייל היה רובה, כדורים ושני רימונים וסכין פינלנדי וכן מזון חרום לשלושה ימים, לצורך פעולה בלבד.

אחרי קבלת הוראות עלינו לאוניה "טשקנט". לאוניה היו אוניות ליווי קטנות (סירות). האוניות הקטנות היו לצורך נחיתה בחוף העיר יבפטוריה, לחוף הים השחור, ליד סבסטופול. כאשר התקרבו לחוף, התחילה ה"טשקנט" לירות בתותחים לאזור הנחיתה. ירדנו למים במרחק מהחוף, תוך צעקות "פלונדרה" ויריות ברובים שלנו ושימוש ברימונים וסכינים, כפי שנדרש.

נכנסנו לעיר וכבשנו את כל נמל העיר יבפטוריה וגם מלון שהיה בקירבה. התכוונו לשהות במקום ותפשנו עמדות הגנה להמשך המבצע. האוניה הסיטה את אישה למקום אחר בתוך היבשה.

אניית הקרב חזרה לסבסטופול לקחת עוד חיילים, ארטילריה וציוד צבאי. אנחנו בינתיים התבססנו במקום. ראינו איך הגרמנים מכינים התקפת נגד. הלילות הבאים לא היו כל כך טובים עבורנו, כי בים התחילה סערה, אשר מנעה את שובה של אונית הקרב עם התגבורת. הם רק ירו בתותחים ממרחק. הגרמנים הבינו שאנחנו מעטים ועם מעט ציוד. הם פתחו בהתקפה כבדה. התחילו בהרעשה ארטילרית של תותחים ומרגמות וכן בהתקפת חיל רגלים. היו לנו הרבה פצועים והרוגים. החיילים שלנו התחילו לסגת לעבר הים. התקרבו לסירות כדי שנוכל לברוח לים במקרה של צורך. בלילה השלישי נאלצנו לעלות לסירות. נשארנו 17 איש ועלינו לשתי סירות משוטטים ושטנו לעבר האוניה שלנו. הצלחנו להגיע לאוניות הליווי הקטנות. נלקחנו בחזרה לסבסטופול. נחנו מספר ימים. חשבנו

לאיזו יחידה להצטרף. בגלל השתתפותי במבצע קיבלתי דרגת "אינג'נר-קפיטן". באותו זמן נודע לי, שהתחילו להקים את הבריגדה מס' 8. פניתי למפקד הצי בים השחור וביקשתי להצטרף לבריגדה 8. הטילו עלי תפקיד ביחידת הנדסה. השתתפתי בכל מבצעי בריגדה 8, עד הנסיגה מסבסטופול. ב-30/6/1942 עזבנו את העיר, כשהיא הרוסה לגמרי. יצאנו לכיוון חוף הים כדי למצוא את אוניות המלחמה, כדי שיביאו אותנו לנמל אחר בים השחור. התארגנו בחוף להגנה עד בוא האוניות, שיפנו אותנו ואת הפצועים. הזמן חלף והאוניות לא הגיעו. היו לנו הרוגים ופצועים רבים. הדבר נמשך עד חודש יולי 1942. אלפי חיילים ומלחים שהו בחוף.

לא היה מספיק מקום לקבור את ההרוגים. השטח היה סלעי. הפצועים הועברו לבתי חולים שדה. הגענו למצב ללא מוצא. נותרו מעט מאוד אוכל ומים. היה לנו רק נשק קל ומעט תחמושת. הבנו שלא כדאי לחכות לאוניות. חפשנו דרכים אחרות כדי להשאיר בחיים. הדרך היחידה היתה ללכת לשבי החיות הגרמניות.

דרך זו לא היתה בשבילי. ראשית, כי אני יהודי והגרמנים ירו ביהודים. שנית, חיילי הנחיתה נקראו בפי הגרמנים "מוות שחור" והם היו מחסלים אותם. בגדי הנחתים היו שחורים וזה גם כן מקור הכינוי שלהם. חשבתי שהדרך היחידה בשבילי היא לארגן קבוצת אנשים אמיצים שמוכנים למות בקרב ולא ליפול בשבי. חשבנו לפרוץ דרך האזור הגרמני ולהגיע ליער קרוב, שם נוכל להשיג נשק ואוכל ע"י תקיפת קבוצות קטנות של גרמנים. כן חשבתי שביער נוכל למצוא עוד קבוצות של חיילים סובייטיים.

חשבתי שנוכל לארגן קבוצה גדולה של פרטיזנים, כדי לבצע פעולות נגד הגרמנים. תכננו תוכנית גדולה, אך הצלחנו לבצעה רק אחרי שנפלתי בשבי. הייתי בשבי שנה וחצי. שלוש פעמים ניסיתי לברוח והצלחתי רק בשלישית. היה זה ב-25/12/1943.

רק עתה הצלחתי לבצע את תוכניתי מ-3.7.42, לפני נפילתי בשבי. ב-13/7/42 נפלתי בשבי. אני רוצה לספר על עשרת הימים בהם תכננתי את ארגון הפרטיזנים והתחלנו לבצע (13-13/7/42).

ארגנתי אז קבוצה של 25 אנשים שמוכנים להלחם עד מוות עם נשק ביד, במקום ליפול בשבי. תוכניתנו היתה כזאת: ביום נסתתר בין הצוקים לחוף הים ובלילה נתקדם לאורך החוף סביב העיר סבסטופול לכיוון עיר קטנה בלקלוה. שם נוכל

לצאת ליער. השתמשנו בשבילים וחפשנו דרך לעלות ולקצר את דרכנו. אבל גם האויב לא היה טיפש.

כל פעם שניסינו לעלות על הצוקים, הם פתחו עלינו באש רובים ומקלעים. הדבר אילץ אותנו לחזור לצוקים הקרובים לים, שם הסתתרנו. בכל נסיון כזה, היו לנו הרוגים וכוחנו הלך וקטן. בנסיון השישי, בלילה שבין 11-12/7/42, נשארו רק 6 אנשים. קרוב לבוקר, חפשנו מקום להסתתר ביום. שלושה אנשים הסתתרו במערה קטנה ואני עם עוד שניים, הסתתרנו בין הצוקים, שם היתה דרך לרדת לים. לשני חברי היו שני "נגנים" (אקדחים) ולי היה תת מקלע עם מחסנית עגולה אחת של כדורים, וכן אקדח T.T., עם שתי מחסניות בנות 8 כדורים כ"א. כדורי האקדח ותת-המקלע היו זהים.

תפשתי עמדה הצופה על הדרך לים, כדי שאוכל לירות לשם במקרה שהגרמנים יגיעו בדרך זו. צריך לדעת שאוויר הים גרם להחלדת הנשק. כדי למנוע החלדה, פרקתי את האקדח לחלקים, ניקיתי אותם והשארתיים בשמש. את התת-מקלע החזקתי בכוננות, למקרה שהגרמנים יגיעו בסירה מהים. בסירות שלהם היה נשק יותר כבד.

האויב ידע שבין הצוקים ישנם עוד הרבה חיילים סובייטים. הם רק לא ידעו בדיוק היכן מסתתרים. מסיבה זו הם סרקו כל יום את החוף עם סירות מנוע. הם קראו ברמקולים ברוסית: "רוסי, צא, בשבילך זה יהיה סוף המלחמה. ניתן לך אוכל ומים", וכן הם ירו ממקלעים לתוך הצוקים. שני חברי נפגעו ונהרגו מאש זו. כדור אחד פגע במחסנית העגולה של התת-מקלע שלי. הוא יצא מכלל פעולה. הוא הפך לגרוטאת ברזל. נותרתי לבדי ללא נשק, כי לא יכולתי לצאת למקום בו היו מונחים חלקי האקדח. זה היה מוות בטוח. נותר רק מוצא יחידי, לקחת את האקדח של חברי ההרוג. הצלחתי בזה. באקדח נותרו רק שני כדורים. החלטתי לשמור אותם למקרה שהגרמנים ינסו לעלות לחוף וינסו לעלות בדרך אלי. לא היה בדעתי ליפול בשבי. החלטתי, שבמידה ויגיעו אלי, אשתמש בשני הכדורים לעצמי. שכבתי ושמתי את קנה האקדח ליד רקתי הימנית, בכוונה רצינית לירות בעצמי.

באותו זמן ששכבתי כך, כל חיי עברו לנגד עיני. במחשבותי, כבר אמרתי "להתראות" לכל יקירי, ובמקום הראשון לאשתי ולילדי. בגלל צירוף מקרים נשארו בחיים ונכחו לי עוד צרות רבות. איבדתי את כל יקירי. אך גם נכחו לי שנים רבות של נחת. מאז הימים עליהם אני כותב, חלפו 47 שנים. בתאריך 20.10.89, אהיה בן 83.

אחרי 1942, היו לי עוד הרפתקאות רבות ש"מספיקות" לאנשים רבים. את כל זה עברתי אני לבדו. רק בזכות היותי חזק ורק בגלל שלא הרשיתי לעצמי להיות חלש אפילו רגע אחד. בגלל זה זכיתי בנצחון על הימים והשנים הנוראות של חיי. הגעתי למצב בו הטוב גבר על הרע בחיי. אבל סטייתי מסיפורי. באותו יום, 12.7.42, כאשר שכבתי שעות והאקדח לרקתי, עשיתי טוב שלא נחפזתי. אחרי מספר שעות שמעתי מנוע של סירה גרמנית. הם שוב ירו לעבר הצוקים, לסיום יום עבודתם. הסירה נעלמה מעיני. ואז הבנתי שזה עדיין איננו סוף חיי. יצאתי מהר ממקום מחבואי. לקחתי את חלקי אקדחי והרכבתי אותו. יריתי כדור אחד לנסיון, לכיוון הים. ידעתי שאקדחי פועל. היו לי עוד כמעט 100 כדורים. הרגשתי יותר טוב. חשבתי שאם בכל זאת אצטרך למות, הגרמנים ישלמו מחיר גבוה. בערב, כאשר השמש נטתה לערב, קברתי את רעי המתים, בין הסלעים. לכבודם יריתי באויר. הלכתי לחפש את שלושת חברי במערה, מצאתי אותם שלמים ובריאים.

עכשיו היינו ארבעה. נותרו לנו רק 4 אקדחים. דנו במצבנו וניצלנו את הלילה, כדי להמשיך בתנועה לכיוון העיר "בלקלוח". הבנו היטב, יש גבול לכוחנו. היינו כבר 10 יממות ללא אוכל ומים. המשכנו בתוכניתנו. כל לילה תנועתנו נעשתה איטית יותר. עלה הבוקר של 13.7.42. מצאנו מערה טובה ומספיק גדולה לכולנו. החלטנו לשהות במערה באותו יום. יום זה נגמר בשבילנו בשבי. היינו מאד עייפים, רעבים וצמאים וכמעט שלא יכולנו לעמוד על רגלינו. שלושה היו אמורים לישון, כאשר אחד שומר. כל שעה היינו אמורים להתחלף. באותו יום, כנראה שהשומר נרדם, או היה באפיסת כוחות. אבל זו עובדה, קבוצת חיילים גרמנים עם נשק אוטומטי העירה אותנו. הם לקחו מאיתנו את אקדחינו ושעונינו. הם לקחו אותנו למחנה שלהם. שם היו עוד 15 חיילים גרמנים עם רב-טוראי גרמני. היו להם שתי עגלות עם ארבעה סוסים. ככה הגענו לשבי. היינו באפיסת כוחות והגרמנים לא התאנו לנו. הרב-טוראי לא היה איש רע. הוא דיבר איתנו, לא כמו אויב. הוא התנהג אלינו כמו עם אנשים בצרה, זה היה מזלנו. מצאנו בין החיות הגרמניות גם בן-אדם. אם הוא היה שולח אותנו למחנה שבויים, לא היינו נשארים בחיים. אחרי 10 הימים, ללא אוכל ומים, לא היינו מסוגלים לעמוד בתנאים של מחנה שבויים.

הרב-טוראי הבין שישנם בינינו קצינים. הטוראים הרוסים היו מסתפרים לגמרי ולנו היו שערות. הוא נתן לנו מכונת תספורת, כדי שנסתפר כמו טוראים. הוא יעץ לנו להחליף את בגדי הנחתים בבגדי חיילים אחרים. לא התקשינו למצוא

בגדים ישנים לאורך החוף. בזמן קצר הפכנו לחיילים מהשורה. זה איפשר לו, לא לשלוח אותנו ישר למחנה שבויים. זמנית נשארו במקום, לצורך עבודות בבסיס. עבדנו עם הסוסים, ניסרנו עצים וכן עשינו עבודות רבות אחרות. הוא נתן לנו מעט אוכל, כדי שנוכל להתרגל, אחרי שלא אכלנו זמן רב. הרב-טוראי נהג איתנו כבן-אדם. אחד מאיתנו נפטר אחרי שזלל בבת אחת יותר מדי. אחרי 10 ימים התחזקנו. היה לנו כוח לכל עבודה. זמן רב עבר מאז אותם ימים, אבל אני זוכר את הגרמני בתודה.

בשבי

אינני זוכר מי אמר זאת, אד אני זוכר את המשפט הזה מילה במילה. וכל זמן היותי בשבי הגרמני נהגתי לפיו: "השבי הוא דבר נורא וכמוהו נוראה המלחמה; וכל זמן שהמלחמה מתנהלת על אדמתנו, עלינו להלחם גם כאן".

במשך השנה וחצי של היותי בשבי הגרמני לא הפסקתי לחפש אפשרות ללחום את מלחמתי הפרטית באויב ארצנו.

אני כבר ציינתי שבין הקצינים הגבוהים הגרמנים ששבו אותנו היה "פילדפבל", אשר במבט ראשון גיליתי בו שרידי אנושות. בפשטות רבה הוא הפנה אלי שאלות שונות ובשקט ובסבלנות ובלי ענין רב שמע את תשובותי בשפה הגרמנית (אשר לא ידעתי היטב). נוצר מצב כזה שהתשובות שלי לא עניינו אותו ביותר. ידיעתי המועטה בגרמנית העמידה אותי בראש הרביעיה שלנו, וכל השאלות והתשובות עברו דרכי. הוא התעניין לדעת האם אנחנו קומיסרים, קצינים או יהודים. אני עניתי שכולם חיילים פשוטים, שלושה רוסים ואני אוקראיני וקוראים לי איבן וסילנקו. בשם הבדוי הזה חייתי במשך כל זמן השבי. ובפסידונים הזה, אחרי הבריחה השלישית מהשבי, פקדתי על יחידת פרטיזנים סובייטיים שכונתה "ברבה". רק ביולי 1944, כאשר שוחררה העיר וילנה והתחברנו לצבא האדום, חזרתי לשמי האמיתי.

היה לנו מזל גדול שלא הספיקו לשלוח אותנו מיד למחנה ריכוז של שבויים משוחררים כי במצבנו הפיזי לא היינו יוצאים משם. לעומת זאת, בצבא בכל זאת מצאנו אפשרות להתקיים והתחזקנו מעט לאחר תקופות רעב. הפעם שיחק לנו המזל. באותו יום שנלקחנו בשבי "פוסט" הם קיבלו הוראה לחזור ליחידתם הצבאית. ב"פוסט" היו שלל של 2 עגלות עם שני זוגות סוסים. הודו לנו לעבוד על העגלות האלה. זאת היתה עבודתנו הראשונה בשבי הגרמני. הפאשיסטים מצאו להם עבדים. אנחנו הגענו בחשיכה ויחד עם החיילים נסענו דרך סבסטופול לבחצ'יסראי (בקרם). יתכן שבמהומה הועבר הבסיס. הפלדפיבל הטוב לא הספיק להודיע שיש לו 4 שבויים רוסים. כך או אחרת בשעות בבחצ'יסראי קרה לי שהרוטן פירר, הרשה לנו להשאר באופן זמני במקום הזה לטפל בסוסים ובעבודות תחזוקה שונות. באותו זמן הדבר היה לנו נוח, כי תמורת עבודה קבלנו מזון והתחזקנו מעט, ויכולנו לתכנן בריחה.

בעיר בחצ'יסראי שהינו כמה ימים. באופן פתאומי באה עלינו צרה גדולה. אחד מקבוצתנו חלה מאוד וסבל עינויים, כמעט יממה, עד שנפטר. בקושי הספקנו לקברו. בא עלינו אסון. אחד התושבים המקומיים הלשין שהצעיר שבחבורה שלנו

הוא יהודי מקומי. זה הספיק כדי שיירו בו מיד בנוכחותנו, ונצטוונו לקברו. כך יצא שמתוך ארבעה נשארנו ביום אחד רק שניים. העמידו עלינו משמר וכל הוראה שקבלנו נעשתה בליווי חיילים שבאחזא. היתרון היחידי שהיה לנו הוא שמזוננו היה הרבה יותר טוב מאשר במחנה השבויים. זה עודד אותנו ונתן לנו תקווה. ככל שנאכל יותר טוב נתחזק ונוכל לתכנן בריחה ליערות ולהרים הקרובים לחצ'יסראי. שם נוכל ליצור קשר עם פרטיזנים סובייטיים. אך היינו פחות מדי זמן בבחצ'יסראי ובכלל בקרים, מכדי שנספיק להפוך למעשים את תקוותנו לברוח מהשבוי. כמה ימים אחרי שנפלנו בשבי התברר לנו שהגדוד שבתוכו היינו, נודד ממקום למקום ולא ידענו את היעד. גם החיילים עצמם לא ידעו לאן ישלחו אותם.

אנחנו, יחד עם 8 סוסים, הוכנסנו לקרון משא. ביום, דלת אחת מצד אחד, היתה פתוחה, אך איתנו יחד נמצאו תמיד 4 חיילים חמושים. בלילה נעלו אותנו יחד עם הסוסים והחלונות היו מסורגים. מים וחציר לסוסים ניתנו לנו רק בתחנות ביניים קטנות, ולא בתחנות גדולות. ע"י קריאת שמות התחנות הגדולות הוברר לנו שאנחנו נסוגים. עברנו ערים כמו קייב, וילנוס, ריגה ובסקופ. ניחשנו שהיחידה הצבאית שאנחנו נמצאים בה נשלחת לחזית לנינגרד. ידענו זאת בודאות כאשר הגענו לתחנת טוסנו. זה היה בימים האחרונים של יולי 1942. החלק הלוחם של הגדוד שבו היינו נשלח לחזית ואילו אנחנו שעבדנו ביחד, התחזקה והפילדבל הטוב נשארנו מאחור בערך 58 ק"מ מהחזית. כאן היו הסוסים, חיילי המנהלה, המטבח ומשרד.

אנחנו, יחד עם חיילי המנהלה, טיפלנו בסוסים, חטבנו עצים למטבח והשתתפנו בחפירת בונקרים למפקד ולמסמכים. כקצין, היה לי ברור שהעורף איננו רחוק מהחזית, בהתחשב באינטנסיביות הלחימה. כאשר שמענו את האש קרובה היה ברור שהקרב בסביבתנו. את המזון קיבלנו רק פעם ביום עם החשכה. הבנו שחיילים גרמנים רבים נהרגו היות ובכל יום נשלחו חפצים אישיים הביתה, לקרובים. ואת הפצועים העבירו לבית חולים.

בראשית אוגוסט 1942, כאשר התחזקתי, התחלתי לחשוב על תוכניות בריחה מהשבוי. היה צריך להגיע לשטח המפורז, תוך מעבר באזור הגרמני, כדי להגיע לאזור הסובייטי. אך לא כל הרעיונות התגשמו. הכנתי לי מאגר של מים ומזון. לילה אחד הלכתי בהסתר כדי לא להתגלות ע"י הגרמנים. הסתתרתי בבור באדמה שהיה קרוב למקום הקרב. יכולתי להתבונן ולבדוק מה מצב הגרמנים בקרב ובתנועות החיילים, מבלי שיראו אותי. מתוך נסיון קודם, ידעתי שהזמן המתאים ביותר לבריחה הוא כאשר מתחילה ההתקפה, אז אפשר לעבור לשטח המפורז

מבלי שירגישו בי, ושם לעבור לצד הסובייטי. חכיתי בקוצר רוח להזדמנות כאשר תתחיל ההתקפה והנה היא התחילה. התחיל ירי של כלי נשק שונים. ראיתי שמעבירים נשק ממקום למקום והבנתי שיש לצפות להתקפה של הגרמנים, והסובייטים יתקיפו התקפת נגד. אלה היו המחשבות שלי והתוכניות לעבור לחלק הסובייטי. תארתי לעצמי איך אעבור מעץ לעץ ואתקרב לחזית הגרמנית ואתערב בין החיילים הרגליים, וכך אגיע לחיילים הסובייטים המתקיפים. אבל הפעם זה בהחלט לא התגשם. על ידי התפוצץ מוקש וכנראה איבדתי את ההכרה לזמן מה. כאשר התעוררתי הבחנתי שהגרמנים נסוגים. ושוב נלקחתי בשבי יחד עם שני חיילים סובייטים.

באותו יום נשלחנו למחנה שבויים ע"י החזית. שם ראיתי בפעם הראשונה והרגשתי מה זה מחנה שבויים של הגרמנים. החדש וחצי הראשונים שהייתי בשבי הקודם נראו לי כקייטנה לעומת המחנה החדש. רק עכשיו התחלתי את "האוניברסיטאות שלי" על המצב האמיתי של שבויי מלחמה סובייטים.

במקום הדיכוח היו 150 חיילים שהוכנסו לקרון משא שיכול להכיל רק 40 איש. עמדנו זה ע"י זה ולא יכולנו לזוז, מרוב צפיפות. נראה לנו שעברנו כ-1,000 ק"מ. נצת. אך עברה רק יממה אחת. לא יכולנו לעמוד על הרגלים, ללא אוכל ומים ובלי אויר לנשימה. זה כל כך עייף אותנו שבשביל החלשים בינינו היה זה יומם האחרון. כאלה היו 10 חיילים וקצינים שלא יכלו להתגבר על הקשיים הנוראים, הקור והדעב שנפלו בגורלם.

כל האנשים שנשארו בחיים הועמדו בשורות. ספרו אותם ותחת משמר כבד הובלו ליערות. אחרי הליכה של 5 ק"מ ראינו מבנה דמוי מחסן מוקף בגדר תייל. זה היה מחנה שבויי מלחמה. לא גדול. במחנה הזה, במשך שתי יממות היתה לנו אפשרות לרוות את צמאונו במים וכן קיבלנו מזון.

בהגיענו לשם שוב ספרו אותנו פקחי המחנה שהיו מתוך שבויי המלחמה. זה היה קומנדנט ומתרגמן. שניהם אנשים צעירים למדי, ולומר את האמת, היו אלה אנשים לא רעים. לא הבליטו את מעמדם, לא העליבו את השבויים. הם בלטו בכך שלבושם היה יותר טוב ונקי והיה להם חדר נפרד. לא הלכו לעבודה, ואכלו יותר טוב. זה היה בשבילי מחנה שבויי מלחמה ראשון. בהדרגה הכרתי את חי המחנה והסתגלתי אליהם. במחנה הזה, בניגוד למחנות אחרים ששהיתי בהם, היתה רוח דמוקרטית ולא היה גסטפו או S.D. היו שם קצינים וחיילים פשוטים מהצבא הגרמני, ורמכט. התעסוקה העיקרית היתה פריקת הקרונות הגרמנים שהובאו לשם עם ציוד: רימונים, מוקשים וכו'. את הציוד הזה העבירו במשאיות למחסן ביערות ומשם העבירו אותו לחזית.

חלק מהתעסוקה שלנו היה מוקדש לסידורי בית. כאשר הגיעה הקבוצה שלנו נעשה מאוד צפוף. נאלצנו לשון שני אנשים על אותו מצע. וכיוון שעבדנו במשמרות גם ישנו במשמרות.

הנהלת המחנה החליטה לבנות עוד צריף. לשם כך נבחרה בריגדה מיוחדת של שבויים שהכינו את הקרשים לבניה. עיבדו את העצים לבניה. כאשר הגיע הזמן להתחיל בבניה, קבלתי העלאת קצין ושני חיילים היו צריכים לסמן את מקום המבנה. היות ועבדתי לידם, הרגשתי שהזיות לא מתאימות. הם מדדו הכל ב"דולטקה" וקבעו את הפינות אך לא יצא להם קו ישר. כל אחד מדד לחוד ויצאו תוצאות שונות וזה גרם למריבות ביניהם. אז החלטתי להתערב, שכנעתי את התת קצין לתת לי למדוד רק בעזרת אחד השבויים. התת-קצין הסכים, נתן לי "דולטקה" ובעזרתה בדקתי ומצאתי את הטעויות. בעזרת העוזר שלי קבעתי את הפינות, ואת הקירות, בכמה צדדים.

התת-קצין התפלא לראות שאיבן הרוסי יודע יותר ממנו אפילו גיאומטריה. מכל מקום האוטוריטה שלי גדלה והטילו עלי עבודות בניה. אם כי לא היתה לי טובת הנאה מיוחדת, שמחתי לעבוד ולחיות כמו כולם.

במחנה הזה שהיתי כ-10 חודשים: ספטמבר 1942 - יוני 1943. כל אותו זמן לא עזבה אותי המחשבה שיש לארגן בריחה ולצאת לחופשי, ללחום נגד הגרמנים, לשחרר את מולדתי מהגרמנים. באותו זמן נמצאו לי ידידים, שותפים לרעיונות שלי שמוכנים היו לסכן את חייהם למען החופש. היו אלה 10 קצינים סובייטים שהיו מוכנים להקריב את חייהם למען הצלת חבר שנמצא בצרה. הם גילו למפקדת המחנה שהם קצינים. כיוון שהמפקדה לא היתה מעוניינת שהקצינים יהיו ביחד עם החיילים. הקצינים יכולים לארגן את החיילים להתמרד נגד המפקדה בגלל התנאים הבלתי אנושיים של המחנה, כמו רעב מתמיד, עונשים כבדים וכן מכות אכזריות על עבירות קטנות.

לחייל גרמני היתה הזכות להכות קשה חייל שבוי שסרח. להכניס לצינוק שבו קיבלו רק 300 גר' לחם לשלושה ימים ומים. על כך קיבל החייל הגרמני ציון לשבח.

הקבוצה שלנו, במחתרת, תכננה את תוכנית הבריחה, ורק חיכתה לרגע המתאים להפעילה. התוכנית היתה לצאת בלילה, כאשר מעמיסים את הנשק ולנצל את ההזדמנות. במשטחים היתה תאורה חלשה. שם היו ערמות רבות מאוד של ארגזים מלאי נשק. לא היה קשה להתחבא בין הארגזים שהיו מפוזרים בין העצים ביער. הקושי היה בזה שהקבוצה שלנו, שמנתה 12 איש, עבדה במקומות שונים ובזמנים שונים והיה הכרחי לקבוע שעה קבועה. את התאום אפשר היה לעשות רק

בעזרת מפקד המחנה. היה צריך לעניין אותו במשהו, כדי שישתכנע לסידורים שנציע לו. משימה זו קיבל על עצמו קצין אחד מהקבוצה שלנו.

החלק השני, המסובך ביותר של התוכנית היה לנצל את ההזדמנות של המהומה ברגע שתפרוץ האש הגדולה שתיווצר בהתפוצצות הרימונים, ולבצע את הבריחה. הפעלת רימון אחד מהרימונים הקרובים זה לזה יגרום להתפוצצות גדולה. זה יעסיק לזמן מה את הגרמנים. קבלתי על עצמי את ארגון הבריחה. זו היתה התמחותי הצבאית. קבלתי את האחריות על עצמי כיוון שהצעתי את זה וע"כ כך אוכל להציל חיי חברים במקרה של כשלון. אבל התוכנית לא יצאה לפועל.

באחד הימים באמצע יוני 1943, השאירו אותי ועוד חמישה אנשים במחנה ולא הלכנו למקום המוקשים. זה מאוד הדאיג אותנו כי לא ידענו מדוע השאירו אותנו ופחדנו שכל תוכניותינו לשוא. בכל מקרה החלטנו לא לדבר על זה, אך העניינים היו שונים, לא בדיוק כמו שתארנו לנו.

מישהו מהמחנה הלשין למפקד שששת החיילים השבויים הפשוטים הם קצינים. התחילו לקרוא לנו למפקדה ודרשו מאיתנו להודות שאנחנו קצינים. היינו עלולים להשלח למחנה קצינים שהיה מרוחק מהחזית. זה הרגיע אותנו שבעצם התוכנית שלנו לא ידועה, לא ענין הפיצוץ ולא הבריחה. לבסוף נשלחנו חזרה למחנה כדי לחשוב שוב ולהודות שאנחנו קצינים. והיות ולא היו עדים כשחזרנו למחנה, חשבנו שוב והחלטנו להשאר חיילים פשוטים. זו היתה הדרך היחידה להשאר במחנה ולתכנן את הפיצוץ במחסנים. העיכוב שיבש את התוכנית, כי חלק מהאנשים נלקחו בינתיים לקירבת החזית ואנחנו נשארו במחנה.

את ששת הקצינים שלחו למרחק כמה מאות ק"מ רחוק מהחזית, בטריטוריה פאשיסטית. מי ברגל, מי בעגלות הובילו אותם למקום לא ידוע. אותנו החזיקו בבידוד כמה ימים. ראינו אז את זוועות מחנה הריכוז. במיוחד נורא היה המחנה בעיר פסקוב ע"י לנינגרד. מתוך שיחות קטועות עם שבויים נודע לנו שיש במחנה הרבה גויות; אולי מאות אלפים של שבויים סובייטים שמתו מרעב, מקור ומחלות. וכן עבודת פרך קשה. תוך נסיעה בקרונות המבודדים ראינו מחזות של שלדים מהלכים. במשך 5 ימים שבילינו שם ראינו שכמה פעמים ביום קבוצות של קברנים, גם הם שלדים חיים, היו מעבירים גופות לקבורה. וגם העבירו עשרות גופות ערומות - קרבנות האכזריות הפאשיסטית, בקבוצות של עשרות. ותיקי המחנה סיפרו לנו שהמצב יותר טוב עכשיו. היו ימים כאשר קברו אנשים במאות ביום. מאז עברו 50 שנה אך עדיין אני רואה לנגד עיני את המראות המזוויעים מאותה תקופה, כאשר היינו באותו מחנה.

לאחר עינויים של חודש העבירו אותנו למחנה שבויים המיועד לקצינים סובייטים, אשר היה ממוקם בגבול בין ליטא ופולין. באותו זמן היו במחנה יותר מ-3,000 קצינים מדרגות שונות. את "האדונים הקצינים" לא שלחו לעבודה אך התזונה היתה גרועה. המנות הקצובות הכילו: 200 גר' תחליף לחם, 80 גר' מרק מתפוחי אדמה רקובים, סלק בהמות. לארוחת צהרים איזה נוזל עכור שנקרא קפה, בעל משקע חום 80 גר' ו-5 גר' איזה שהיא "ריבה" ולארוחת ערב סתם מים חמים. בחיים שלי עברתי תקופות רעב רבות ולכן לא סבלתי כל כך. אך לרוב הקצינים זה היה עינוי רעב מתמיד. ישנו על רצפת בטון בלי מזרונים ואף לא קש. כשהובאנו למחנה לקחו מאיתנו את ה"שינל" ונעלי העור ובמקום זה נתנו לנו קבקבי עץ ישנים ושק צמר גפן. ניר גדול שימש למזרון ושמיתה. ועוד יותר גרוע שהשק היה מלא פשפשים. כאשר אתה זוחל לתוך השק אתה נאכל ע"י פשפשים. אם יצאת ממנו - קפאת מקור. הלילה והשינה היו עינויים נוראים וגם ביום לא נשאר זמן למנוחה. שלוש פעמים ביום התייצבנו לקבל מזון. חוץ מזה פעמיים ביום בוקר וערב היו מפקדים כלליים של המחנה והקצין התורן מנה אותנו. זה ארך כשעתיים שלוש, באופן כללי החיים היו מאוד קשים. כנראה שהדו"ח של המפקד עלי היה גרוע, כי העבירו אותי לחדר בידוד ע"י המפקדה. לרגע לא עזב אותי רעיון ארגון הבריחה, וארגון קבוצת בריחה. לכן התחלתי להתבונן בשכנים שלי לחדר אשר יכולתי לדבר איתם על ארגון קבוצה קטנה לבריחה מהמחנה, אם כי התנאים לבריחה במחנה זה היו קשים במיוחד, אבל חשבתי שאין מחנה או בית-סוהר שאי אפשר לברוח ממנו. יש לנהוג במח ולארגן בתבונה ובאומץ לב את העניינים. חיפשתי אנשים אמיצים וחכמים.

במחנה הזה הייתי קרוב לשלושה חודשים. באותו זמן התקרבותי לקבוצת אנשים אשר גרתי איתם בחדר אחד. אלה היו אנשים רצינים ונאמנים למולדתם. אבל מדבריהם הבנתי שאינם חושבים אפילו על מרד בפאשיסטים. הבנתי שאני צריך להתחיל הכל מהתחלה וראשית כל לקחת בחשבון את האנשים שגרתי איתם בחדר. תחילה היו אלה סתם דיבורים תיאורטיים. המחנה שלנו היה סגור. את הקצינים השבויים לא לקחו לעבודה. לא היה סיכוי לשום קשר עם מחנות אחרים. החדר שלנו היה בקומה השניה ואי אפשר היה לתכנן חפירה, אך המחשבה על הבריחה לא עזבה אותי ובאותו זמן סיפרתי לחברי לחדר על רעיונותי ועל הכשלון של התוכנית הקודמת, בגלל השינויים שחלו במצב.

עוד בזמן ההכנות במחנה הקודם מצאתי והצלחתי להחביא סכין שעשיתי בעצמי וחתית משור, אשר נשמרו יחד כנשק אישי. חפצים אלה היו קשורים מתחת לברך שלי וזה נראה כמו פצע.

ב-20.10.43 פקדו על דיירי החדר שלנו לקחת את חפציהם והעבירו אותנו תחת משמר ל"קלוריה". לא ידענו לאן ישלחו אותנו משם. אבל מתוך הרכב הקבוצה הבנו שנשלח למקום עמוק בתוך הטריטוריה הגרמנית. בתחנה זו העמיסו אותנו על קרון משא והודיעו לנו שמים ואוכל נקבל רק בתחנות. הקרון שלנו עמד במשך שעות רבות בתחנה נטושה. לקראת ערב חיברו אותנו לקרונות אחרים ונסענו. כאשר היינו בקרון שוב הערכנו את המצב והגענו למסקנה שלברוח אפשר כל עוד אנחנו בטריטוריה רוסית כי אפשר לסמוך על עזרת התושבים המקומיים, אחרי הבריחה. לכן הצעתי לארגן בריחה באותו לילה.

מה לעשות? יש לעשות חור גדול ברצפה בעזרת הסכין, כך שאיש יוכל לעבור דרכו. בזמן שהקרון נוסע, כשהגב לכוון הנסיעה, להוריד קודם את הרגליים ולהתחזק בידיים עד שהרגליים יגיעו לקרקע ומיד לעזוב את הידיים וליפול מתחת לקרונות, לשכב ואחר כך לברוח ליער הקרוב. תוכניות אחרות לבריחה לא היו וניגשנו מיד לעבודה. בעזרת הסכין עשינו חור ברצפה ואחר כך בעזרת סמרטוטים החזקנו את המשור והרחבנו את החור עד לגודל של 40x40 ס"מ כדי שאדם יוכל ליפול בין הפסים. עבדנו בתורנות ותוך שעותיים הצלחנו ליצור את החור בקרשים הישנים של הקרון. תכננו שתוך 20-30 דקות נצא כולנו וניפגש ונחליט לאיזה צד לרוץ למחסה זמני.

לאחר הבריחה מהרכבת

מאחר והרעיון של הבריחה דרך רצפת הקרון היה שלי, היה עלי להיות הראשון שיסתכן ביציאה מהקרון בדרך שהוצעה.

התחלתי לרדת כשרגלי מופנות לאחור, בתיאום עם תנועת הרכבת, במחשבה ליפול על הגב ולשכב ללא תנועה בין פסי הרכבת עד שיעבור מעלי הקרון האחרון, ואחר כך, מבלי להתרומם, להתגלגל מהפסים מטה.

כל התהליך של היציאה מהקרון וההתגלגלות למטה נמשך אולי 2 דקות. התרוממתי, נעמדתי על הרגליים והסתכלתי על הסביבה. הייתי ביער, זה היה טוב: ביער קל יותר להסתתר מאשר בשדה ריק.

התחלתי להתקדם באיטיות בעקבות הרכבת בתקווה לפגוש חברים, שהיו צריכים לזחול מהקרון בעקבותי. שהיתי בסביבה זו כשעה שלמה ולא פגשתי איש, ואז החלטתי, שישנה סכנה בשהותי הממושכת כאן ושעלי להכנס ליער ולהתרחק מפסי הרכבת ומקום בריחתי. מה קרה, מדוע בעקבותי לא זחל אף אחד מהקרון לא יכולתי להבין, וגם עכשיו, 46 שנים אחר ההתרחשות, אינני יכול להסביר את העובדה.

התחלתי ללכת, השתדלתי בכל כוחותי להתקדם לעבי היער, כמה שאפשר רחוק ממסילת הברזל - מקום שאפשר להסתתר בו במקרה של רדיפה אחרי. הורדתי מרגלי את כפכפי העץ שהכבידו מאד על ההליכה, קברתי אותם תחת ערימת עלים ונשארת ב"גרבים" תפורים מברזנט. נעשה יותר קל ללכת, אבל נוספה הסכנה להפצע תוך התקלות בגדם עץ או בשורשים, המכסים את אדמת היער.

התחלתי לחפש מקום להעביר בו את היום שהלך וקרב. לאחר שעה בקירוב (שעון לא היה לי) הגעתי לגיא קטן שבמרכזו היתה ערימת חציר קטנה. החלטתי לבחור במקום הזה לתחנתי היומית הראשונה. תכניתי היתה - להתחפר היטב בערימה, כדי לא להיות גלוי לעין, להשתדל לחטוף כמה שעות שינה ולאגור כוח, ואחר כך לקראת סוף היום, לבדוק אם ישנו ישוב כלשהו בסביבה, כדי ליצור קשר איתו. היה הכרחי להשיג בגד כלשהו במקום לבושי הצבאי וכן לברר היכן אני נמצא וכיצד אוכל להתקדם.

גם הפעם כל תכניותי וחלומותי נידונו לכישלון.

אינני יודע כמה זמן הצלחתי לישון. התעוררתי מנביחת כלב. עוד לא הספקתי להתעורר כראוי וכלב שרות מאומן, שאותו החזיקו חיילים ברצועה, התנפל עלי. החיילים עם רובים אוטומטיים מכוונים אלי צעקו שאמהר ואצא

מעדמת החציר. להתנגד לפקודתם לא היה הגיון, כי הייתי חסר כל נשק, ואכן לא התנגדתי. לאחר שקבלתי זוג חבטות טובות ועם ידיים קשורות אחר גבי, הובילו אותי ברגל בשבילי היער. אחר כמה שעות הליכה הגענו לתחנת רכבת קטנה.

משיחת החילים ביניהם הבינותי, שברכבת הקרובה הם יובילו אותי לעיר קאונאס וימסרו אותי למחנה השבויים. באותו הלילה הביאו אותי לקאונאס, וישר מהתחנה לקחו אותי באוטו משא למחנה-ושם שמו אותי, בקארצר, בצינוק. לפני כן התירו את ידי.

למחרת בבוקר, בליווי ארבעה חיילים חמושים וכלב שרות, הובילו אותי למחלקה המקומית של הגסטפו. שם בקאונאס היתה היכרותי הראשונה עם ה"אנשים העליונים" במדים השחורים עם תו של גולגולת על שרוליהם.

אלה היצורים שזרעו מוות בכל המדינות, שהיו זמנית תחת הכיבוש הנאצי באירופה, והיו האחראיים הראשיים להשמדת האוכלוסיה היהודית. בידיים שלהם נורו למוות ונשרפו שישה המליונים של יהודים.

היכרותי "הנעימה" עם אנשי הגסטפו נמשכה שלוש יממות. היא היתה מתחילה מהשאלה עם מי הייתי צריך להפגש אחר בריחתי ואיפה נמצאים האנשים האלה. הם לא רצו בשום אופן להאמין שמבלי לחכות לעזרה ממשהו אחר הבריחה, יכולתי להחליט על צעד כה מסוכן כמו זחילה מקרון דרכת דרך החור שנעשה ברצפתו, התחלקות מהקרון בעת שהרכבת היתה בתנועה ושכיבה בין הפסים. כל חקירה היתה נפתחת בשידולים שונים ומסתיימת במכות נוראות. בתחילה זכרונות היה אתי, אבל בהשפעת המכות הגעתי לאיבוד מלא של ההכרה, עד שלבסוף הייתי שוב מתעורר בתא שלי לאחר מטר מים קרים.

לאחר שהם הבינו שלא ישיגו ממני דבר, שלחו אותי לבית הסוהר של נידונים לעבדות פרד בקאונאס, כמובן שלצינוק. לפי הרשימות שבארכיון בית הסוהר, זה היה ב-29.10.1943. שם החזיקו אותי עוד שלוש יממות, ולאחר מכן קראו לי לתורן של בית הסוהר, אשר הודיע לי שאותי יעבירו למקום אחר.

מתוך רצון להודיע איכשהו לאן מתכננים לשלוח אותי, החלטתי לדרוש שיחזירו לי את המקטרת שנלקחה ממני. קבלתי תשובה קצרה ומאלפת ששולחים אותי לקאונאסקי, לפורט התשיעי, ושאלשים הנשלחים שמה אינם זקוקים לא רק למקטרת, אלא גם לדברים ממשניים יותר, כגון לחם.

מההודעה הזאת יכולתי להבין, שחיי מתקרבים לקיצם, ובמחשבתי החלטתי מיד שבדרך לפורט הכרחי לעשות נסיון בריחה, כיוון שאני מעדיף מוות מכדור

שמשלח אחרי מידי המלווה שלי בעת הנסיון לבריחה, על הסיכוי לכרות בור לעצמי ואחר כך ליפול לתוכו מכדורו של המשגיח.

אך גם "תכנית" זו לא נועדה להתגשם, מכיוון שהעבירו אותי מבית הסוהר לפורט ה-9 "בכבוד מיוחד", באוטו של בית הסוהר, האטום לגמרי ללא צוהרים ובנוסף לכך בליווי ארבעה חיילים חמושים באוטומטים עם כלב שרות. כל מחשבה שבדרך יעלה משהו, שיאפשר נסיון לבריחה, התבררה כהזיה ילדותית. לא רק שלא ראיתי רחובות ודרכים שבהם הסיעו אותי - אפילו אור יום לא חדר למקום המצאי. עכשיו תיכננתי רק כיצד אפשר למות בכבוד.

אך בגסטפו החליטו כנראה שעוד אפשר לדלות ממני תועלת עבור הרייך. המוות, כמובן, נשאר בטוח, אבל הוא נדחה לזמן מה.

את זאת הבינתי מיד כאשר הביאו אותי לפורט וציוו לצאת מ"העורב השחור". שמתי לב שישנם בפורט לא רק מתים אלא גם אנשים חיים, מה שהעיד על כך שלא את כולם מוציאים מיד להורג.

בקרבי התחילה להתעורר תקווה, שבחיים שלי עוד לא הכל נגמר, שאולי

עוד תופיע האפשרות ללחום נגד המוות ובעד המשכם.

באותו הזמן שהגעתי לפורט ה-9, כבר היו שם כמה עשרות שבויי מלחמה סובייטים וגם אזרחים. המגורים שלנו היו בתאים שנמצאו בחלקו התת-קרקעי של הפורט. עם האנשים האלה היה עלי בעתיד לקשור את גורלי. אתם קשרתי ידידות של לוחמים למען התנגדות מאורגנת לפאשיזם ומאבק בעד חירות.

הבריחה מן הפורט התשיעי

"מקום השמירה מס' 2"

* * *

אחרית הנמלטים

באחד מימי דצמבר האחרונים - 30 שעות אחרי ביקורו של ראש ה"גיסטאפו" - התקיימה בבית-עץ קטן בגיטו פגישה סודית, בה השתתפו חיים ילין, מנהיג תנועת הפרטיזאנים בגיטו קובנה, קפיטאן וואסילינקו וכותב השורות האלה. וואסילינקו, גבר כבן 32, קומתו בינונית, פניו עגלגלות וגלויות, סיפר באופן פשוט, ללא כל מליצות, ביידיש רהוטה, על תכניות הבריחה השונות, שלא הצליחו, ועל ביצוע התכנית האחרונה, שהוציאה אותו ואת הקבוצה לחפשי. הוא דיבר על עלילות הבריחה בקלות יתירה, כעל דבר מובן מאליה. בעיני איש הצבא הוותיק, שנתנסה כבר בחזיתות שונות, היתה הבריחה מן ה"פורט", כאחת הפעולות הצבאיות הרגילות, שחייב היה לבצע. חיוך לא מש מפניו, כאשר סיפר על פרטי המבצע הצבאי הזה. פניו הרצינו וחיוכו נגז, כאשר התחיל לתאר את זועות ה"פורט", את עינויי אחיו לצרה, שבויי מלחמה, חיילים יהודים מן הצבא הסובייטי, אשר הופרדו כבר בימי המלחמה הראשונים מיתר השבויים ונכלאו במצודה. הם נצטוו לחפור את הקברים בשביל המוני היהודים ולשפוך סיד על כל שורה של חללים. יומם ולילה עמד נגד עיניהם מראה האדמה הנעה מעל לקברות הנרצחים, שהושלכו לבורות בעודם חיים. ממאות ואלפים של שבויים אלה נשארו בודדים בלבד...

* * *

עד היום לא ידוע, כמה מפליטי ה"פורט" נתפסו ע"י הגיסטאפו וכמה מהם ניספו בדרך אחרת. ידוע רק, כי מאלה שברחו מן המצודה בליל המולד של שנת 1943, נשארו בחיים - אחרי ששבעו תלאות לרוב - רק בודדים: קפיטאן וואסילינקו עצמו, מיכאל גלברדונק, פנחס קרקינובסקי, ברל גמפל ובייליץ.

הבריחה מן הפורט התשיעי

"מקום השמדה מס' 2"

* * *

אחרית הנמלטים

באחד מימי דצמבר האחרונים - 30 שעות אחרי ביקורו של ראש ה"גיסטאפו" - התקיימה בבית-עץ קטן בגיטו פגישה סודית, בה השתתפו חיים ילון, מנהיג תנועת הפרטיזאנים בגיטו קובנה, קפיטאן וואסילינקו וכותב השורות האלה. וואסילינקו, גבר כבן 32, קומתו בינונית, פניו עגלגלות וגלויות, סיפר באופן פשוט, ללא כל מליצות, ביידיש רהוטה, על תכניות הבריחה השונות, שלא הצליחו, ועל ביצוע התכנית האחרונה, שהוציאה אותו ואת הקבוצה לחפשי. הוא דיבר על עלילות הבריחה בקלות יתירה, כעל דבר מובן מאליו. בעיני איש הצבא הוותיק, שנתנסה כבר בחזיתות שונות, היתה הבריחה מן ה"פורט", כאחת הפעולות הצבאיות הרגילות, שחייב היה לבצע. חיוך לא מש מפניו, כאשר סיפר על פרטי המבצע הצבאי הזה. פניו הרצינו וחיוכו נגז, כאשר התחיל לתאר את זוועות ה"פורט", את עינויי אחיו לצרה, שבויי מלחמה, חיילים יהודים מן הצבא הסובייטי, אשר הופרדו כבר בימי המלחמה הראשונים מיתר השבויים ונכלאו במצודה. הם נצטוו לחפור את הקברים בשביל המוני היהודים ולשפך סיד על כל שורה של חללים. יומם ולילה עמד נגד עיניהם מראה האדמה הנעה מעל לקברות הנרצחים, שהושלכו לבורות בעודם חיים. ממאות ואלפים של שבויים אלה נשארו בודדים בלבד...

* * *

עד היום לא ידוע, כמה מפליטי ה"פורט" נתפסו ע"י הגיסטאפו וכמה מהם ניספו בדרך אחרת. ידוע רק, כי מאלה שברחו מן המצודה בליל המולד של שנת 1943, נשארו בחיים - אחרי ששבעו תלאות לרוב - רק בודדים: קפיטאן וואסילינקו עצמו, מיכאל גלבטרונק, פנחס קרקינובסקי, ברל גמפל ובייליץ.

